

МОНГОЛ
УЛСЫН
ХҮҮХЭД
ХАМГААЛЛЫН
ТОГТОЛЦООНЫ
ЗУРАГЛАЛ

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН, ДҮГНЭЛТ,
ЗӨВЛӨМЖӨӨС ЭМХЭТГЭВ

Улаанбаатар хот
2021

“Тогтвортой хөгжлийн санаачилга” ТББ

Судалгааны багийн гишүүд:

Б.Жавзанхүү

Б.Болорцэцэг

Х.Баасанжаргал

Э.Баярхүү

С.Гантуяа

Хянасан:

Б.Дарьханд

Б.Цогбаяр

Э.Ганчимэг

О.Аюушжав

Ц.Номинсүрэн

Мэдэгдэл: Энэхүү судалгааг АНУ-ын Төрийн департаментын буцалтгүй тусламжаар санхүүжүүлсэн ч энд дурдсан байр суурь, үр дүн, дүгнэлт нь АНУ-ын Төрийн департаментын байр суурийг тусгаагүй болно. Мөн Дэлхийн Зөн Монгол ОУБ болон бусад оролцогч талуудын байр суурь, үзэл бодлыг илэрхийлээгүй болно. Тус судалгааны дүгнэлт, зөвлөмж нь зөвхөн судалгааны багийн ажлын үр дүнг харуулсан.

ТОВЧИЛСОН ҮГС

АХБ	Азийн хөгжлийн банк
АХХД	Асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч
БСШУС	Боловсрол соёл, шинжлэх ухааны сайд
БШУЯ	Боловсрол шинжлэх ухааны яам
ГБХЗХБ	Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн байгууллага
ГБХЗХГ	Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар
ГБХЗХХ	Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн хэлтэс
ГХЗУСАЗЗ	Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөл
ГХЗУСАЗЗАА	Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөлийн ажлын алба
ГХЗУСАЗЗСЗ	Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөлийн салбар зөвлөл
ГХЯ	Гадаад хэргийн яам
ДЗМОУБ	Дэлхийн Зөн Монгол Олон улсын байгууллага
ЕБС	Ерөнхий боловсролын сургууль
ЗГУАХ	Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр
ЗГХА	Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг
МСҮТ	Мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төв
МУБИС	Монгол Улсын Боловсролын их сургууль
МУЗГ	Монгол Улсын Засгийн газар
НГБХЗХГ	Нийслэлийн Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар
НҮБ	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага
НҮБХЭХ	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн Эрхийн Хороо
НХХ	Насанд хүрээгүй хүн
НЦҮТ	Нэг цэгийн үйлчилгээний төв
ОУБ	Олон улсын байгууллага
ОУХБ	Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага
ТББ	Төрийн бус байгууллага
ТХБ	Түр хамгаалах байр
УИХ	Улсын Их Хурал
УЕПГ	Улсын ерөнхий прокурорын газар
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо
ХБХ	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд

ХЗДХЯ	Хууль зүй, дотоод хэргийн яам
ХНХС	Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын Сайд
ХНХЯ	Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам
ХТЗ	Хүүхдийн төлөө зөвлөл
ХТУ	Хүүхдийн тусламжийн утас
ХХША	Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа
ХЭК	Хүүхдийн Эрхийн тухай Конвенц
ХЭҮК	Хүний эрхийн Үндэсний комисс
ХЭХЗХ	Хүүхдийн эрхийн хууль зүйн хороо
ЦЕГ	Цагдаагийн ерөнхий газар
ШЕЗ	Шүүхийн ерөнхий зөвлөл
ЭМС	Эрүүл мэндийн сайд
ЭХХШТХ	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль

ӨМНӨХ ҮГ

Америкийн Нэгдсэн Улс болон Монгол Улсын хооронд байгуулсан Хүүхэд хамгааллын түншлэлийн компакт гэрээний хэрэгжилтийг хангах үүднээс АНУ-ын Төрийн Департаментын буцалтгүй тусламжаар санхүүжүүлж буй төслийг Азийн Сан болон ДЗМУОБ хамтран хэрэгжүүлж байна. Тухайн төсөл нь Монгол Улсад хүүхдийг бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор худалдаалах, хүүхдийг албадан хөдөлмөр эрхлүүлэхтэй тэмцэхэд чиглэж байгаа юм. Хүүхэд хамгааллын түншлэлийн компакт төслийн хүрээнд энэхүү “Монгол Улс дахь хүүхэд хамгааллын тогтолцооны зураглал” судалгааны тайланг та бүхэнд өргөн барьж байгаадаа баяртай байна.

Дэлхийн Зөн Монгол ОУБ нь Хүүхэд хамгааллын тогтолцооны зураглал судалгааг анх 2014 онд хийж байсан. Тухайн үед хийгдсэн судалгаа нь 2016 оны Хүүхдийн эрхийн тухай, Хүүхэд хамгааллын тухай хуулиудыг шинэчлэн боловсруулах, батлуулахад судалгааны чухал эх сурвалжийн нэг болон ашиглагдаж байсан билээ. Энэ удаагийн судалгаа нь “Хүүхэд хамгааллын тухай хуул”-ийн шинэчилсэн найруулгыг боловсруулж буй цаг үед гарч байгаагаараа онцлогтой.

Хүүхэд хамгааллын тогтолцооны зураглалыг Дэлхийн Зөн байгууллагын олон улсад хэрэглэдэг ADAPT (Analysis, Design and Planning Tool) буюу дүн шинжилгээ, боловсруулалт, төлөвлөлтийн аргачлалаар хийж гүйцэтгэлээ. Энэхүү аргачлал нь үндэсний болон орон нутгийн түвшний хүүхэд хамгааллын албан ба албан бус тогтолцоог бодлого, хууль тогтоомж,

үйлчилгээ, үйлчилгээ үзүүлэх механизм, чадавх нөөц, зохицуулалт, уялдаа холбоо зэрэг талаас нь судалдаг аргачлал юм.

Энэхүү судалгааг хамтран хийж гүйцэтгэсэн Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг, Гэр Бүл, Хүүхэд, Залуучуудын Хөгжлийн Газрын дэд даргаар ахлуулсан ажлын хэсгийн гишүүддээ талархал илэрхийлж байна. Тус тайлангаас Монгол Улс дахь хүүхэд хамгааллын тогтолцооны давуу болон сул талуудтай танилцах боломжтойн зэрэгцээ шийдвэр гаргагчид, судлаачид, Монгол Улсад хүүхэд хамгааллын тогтолцоог бэхжүүлэх чиглэлээр ажиллаж буй оролцогч талууд цаашдын үйл ажиллагаагаа төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд хэрэгцээтэй өргөн хүрээний мэдээллийг авах боломжтой юм.

Дэлхийн Зөн Монгол ОУБ нь үндэсний хүүхэд хамгааллын тогтолцоог бэхжүүлэх, хүүхдийн эрх, хүүхэд хамгааллын хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулах, хүүхэд хамгааллын тогтолцоон дахь оролцогч талуудын чадавхыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр Монгол Улсын холбогдох яам, агентлаг, орон нутгийн засаг захиргаа, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн байгууллагууд болон орон нутагтай хамтран ажилласаар ирсэн билээ. Хүүхэд бүрийн сайн сайхны төлөөх бидний энэхүү зорилгод хамтран ажилладаг та бүхний маань цаашдын ажилд “Монгол Улс дахь хүүхэд хамгааллын тогтолцооны зураглал” судалгааны тайлан тодорхой дэмжлэг болж, хувь нэмэр оруулна гэдэгт итгэлтэй байна.

Б.Болорцэцэг
Дэлхийн Зөн Монгол олон улсын
байгууллагын үндэсний захирал

ТАНИЛЦУУЛГА

Энэхүү эмхэтгэлийг “Монгол Улсын хүүхэд хамгааллын тогтолцооны зураглал” судалгааны үр дүн, дүгнэлт, зөвлөмжөөс хэсэгчлэн боловсруулсан бөгөөд хэрэв та дэлгэрэнгүй мэдээлэл авахыг хүсвэл судалгааны дэлгэрэнгүй тайлантай танилцана уу.

Монгол Улс болон Америкийн Нэгдсэн Улсын хооронд байгуулсан “Хүүхэд хамгааллын түншлэлийн компакт” гэрээний хүрээнд Дэлхийн Зөн Монгол олон улсын байгууллага, Азийн Сангаас хамтран хэрэгжүүлж буй “Хүүхэд хамгааллын түншлэлийн компакт: Хүн худалдаалахаас хүүхдийг хамгаалах нь” төслийг хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд төслийн санхүүжилтээр “Монгол Улсын хүүхэд хамгааллын тогтолцооны зураглал” судалгааг хийж гүйцэтгэв. Энэхүү зураглалаар хүүхэд хамгааллын эрх зүйн орчин, үйлчилгээ, чадавх, хамтын ажиллагаа, хариуцлагатай байдал, хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний механизм, хүүхдийн амьдрах ухаан, даван туулан чадвар, оролцоо зэрэг дэд сэдвийн хүрээнд үндэсний болон орон нутгийн нөхцөл байдлыг судалсан болно. Судалгааг Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг, ГБХЗХГ, ДЗМОУБ-ын төслийн баг, зөвлөх багийн бүрэлдэхүүнтэй ажлын хэсэг чиглүүлж ажилласан. Зөвлөх баг болох “Тогтвортой хөгжлийн санаачилга” ТББ нь хүүхэд хамгааллын тулгамдаж буй асуудлыг илрүүлж, эрэмбэлэн, урьдач нөхцөлийг нь шинжлэх зорилготой Дэлхийн Зөн олон улсын байгууллагын ADAPT (Analysis, Design and Planning Tool) аргачлалыг ашиглан судалгааны мэдээлэл цуглуулах, дүн шинжилгээ, тайлан боловсруулах ажлыг гүйцэтгэсэн болно.

“Монгол Улсын хүүхэд хамгааллын тогтолцооны зураглал” судалгаа нь хүүхэд хамгааллын чиглэлээр аливаа бодлого, шийдвэр гаргах, эрх зүйн баримт бичиг боловсруулах, нэмэлт өөрчлөлт оруулах, түүнд санал өгөх хэн бүхэнд үндэслэл бүхий чиглүүлэг өгч, бодлогын эерэг өөрчлөлт, шинэчлэлийг хийхийг хүсэж буй хүн бүхэнд тус болно гэж найдаж байна.

Судалгааны дэлгэрэнгүй тайланг <https://worldvision.mn/> хаягаас эсвэл mongolia@wvi.org цахим хаягаас авах боломжтой.

МОНГОЛ УЛСЫН НИЙГЭМ ЭДИЙН ЗАСГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

- Монгол Улсын хүн амын тоо 2020 оны эцэст 3,357,542 болж өмнөх оноос 1.8 пунктээр өссөн. Монгол Улсын нийт хүн амын 49.1 хувь нь эрэгтэй, 50.9 хувь нь эмэгтэй. Хүн амын 38.2 хувийг 0-18 хүртэл насны хүүхэд (0-4 хүртэлх насны хүн ам 11.3 хувь, 5-9 насны хүн ам 11.5 хувь, 10-14 насны хүн ам 8.9 хувь, 15-19 хүртэлх насны хүн ам 6.5 хувь) эзэлж байна.
- Мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг олон зууны туршид эрхэлж ирсэн малчид нь Монгол орны нүүдлийн соёл иргэншил, түүх, өв соёлыг тээгч, бүтээгчийн хувьд нийгэм, эдийн засгийн томоохон давхарга юм. Монгол Улсын нийт хүн амын 19.4 хувь нь буюу 617.3 мянган хүн малчин өрхөд амьдарч, ажиллах хүчний 26.7 хувийг малчид бүрдүүлж, нийт өрхийн 25.8 хувийг малтай өрх, үүний 73.5 хувийг малчин өрх эзэлж байна.
- Монгол Улсын дотоодын шилжих хөдөлгөөн 2000 оноос хойш эрчимжиж, хүн амын 46 хувь нь Улаанбаатар хотод амьдарч байна. Хөдөө орон нутаг эзгүйрч, сумын хөгжил удаашрах, хот хөдөөгийн ялгаа нэмэгдэх хандлага хэвээр байна. (Олон Улсын Шилжилт Хөдөлгөөний Байгууллага. 2018. Монгол Улс: Хүн амын дотоод шилжих хөдөлгөөний судалгаа. Улаанбаатар)
- Уул уурхай (алт, зэс, нүүрс г.м) сүүлийн жилүүдэд улсын эдийн засгийн гол салбар болов. Эдгээр байгалийн баялаг эдүгээ нийт экспортын 69.4 орчим хувийг бүрдүүлж байна. (ҮСХ.2020)

СУДЛААЧИЙН ШИГТГЭЭ

(Эцэг эхийн ярилцлагын үеэр)

Өдөр нэг цагийн үед, 8 хүүхэдтэй айлд очиход эцэг эх нь дөнгөж босож байв. Гэрт гал түлэх түлээгүй тул хүйтэн, хүүхдүүд нимгэн хөнжилд хэвтэж байгаа нь өрөвдмөөр. Би хүүхдүүдээс онлайн хичээлдээ хамрагдаж байгааг асуухад “чаддаггүй” гэж байв. Харин эцэг эхээс нь яаж амьдарч байна гэж асуухад 8 хүүхдийн (сард нэг хүүхдэд нэг зуун мянган төгрөг) 800 мянгаар амьдардаг гэв. Хүүхдийн хэрэгцээнд зориулах 100 мянган төгрөгөөр утас, интернэттэй болгоод хичээлд нь оруулах бодол санаагүй өдий хүрчээ.

КОВИД-19 ЦАР ТАХЛЫН ҮЕИЙН ХҮҮХЭД ХАМГААЛАЛ

Нөхцөл байдал

Цар тахлын хүүхэд, гэр бүлд үзүүлэх нийгэм эдийн засгийн сөрөг нөлөөллийг бууруулах зорилгоор Засгийн газраас авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээнүүдээс дурдвал:

- Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайдын 2020 оны “Хүүхдийн эрхийг хамгаалах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх тухай” 01, 02 дугаар албан даалгавар, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын сайд, Эрүүл мэндийн сайд хамтран “Гэр бүлийн орчинд хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах, болзошгүй осол гэмтлээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний удирдамж, төлөвлөгөө”-г тус тус баталж, КОВИД-19 цар тахлын нөхцөл байдлын үед хүүхэд хамгааллын салбар дундын бүлгийн бэлэн байдал, арга хэмжээний төлөвлөлтийг боловсруулж ажиллажээ. (Хүний эрхийн үндэсний комисс. 2021. Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 20 дахь илтгэл. Улаанбаатар)
- Монгол Улсын Засгийн Газар сар бүр олгодог хүүхдийн мөнгөн тэтгэмж болох 20,000 төгрөгийг 2020 оны 1 дүгээр сарын 1-нээс 100,000 төгрөг болгон мөн хүнсний эрхийн бичиг, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн халамжийн тэтгэмжийг хоёр дахин нэмэгдүүлсэн.
- 2020 оны 4-р сард Монгол Улсын иргэн бүрд 300,000 төгрөгийн дэмжлэгийг олгосон.
- ГБХЗХХ, боловсрол, эрүүл мэндийн байгууллага, ОУБ-ууд хамтран эрсдэлт нөхцөлд амьдарч байгаа хүүхдийн гэрээр нь хүнсний тусламж хүргэх замаар хүүхдийн нөхцөл байдалд давхар хяналт хийх, эцэг эх, асран хамгаалагч нь Коронавируст \КОВИД-19\ халдварын улмаас эмнэлэгт эмчлүүлж байгаа өрхийн хүүхдэд түр асран хамгаалагч тогтоон хяналт тавих зэргээр ажиллажээ.

КОВИД-19 ЦАР ТАХЛЫН ҮЕИЙН ХҮҮХЭД ХАМГААЛАЛ

Асуудал

- Цар тахлын үед гэр бүлийн хүчирхийлэл, хүүхдийн эрхийн зөрчил өссөн бөгөөд хүүхдийн тусламжийн утас-108, Гэр бүлийн хүчирхийллийн дуудлагын 107, Хүчирхийллийн эсрэг үндэсний төвийн Итгэлтэй утас зэрэгт хандсан хүчирхийллийн дуудлагын тоо, түр хамгаалах байр, нэг цэгийн үйлчилгээний төвөөр үйлчлүүлэгчдийн тоо өссөн нь хүүхдийн эрх гэр бүлийн орчинд хамгийн их зөрчигдөж байгааг харуулж байна (ГБХЗХГ-аас тус судалгаанд өгсөн мэдээллээс).
- 2021 онд Үндэсний Статистикийн хороо, НҮБ-ын Хүүхдийн Сангийн хамтран гүйцэтгэсэн Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгаанд оролцогч өрхийн 61 хувь нь цар тахлын үед ажиллах боломжгүй болсон тул сарын дундаж орлого буурсан бөгөөд эдгээр өрхүүдийн 81 хувь нь өрхийн зардлаа, 62 хувь нь хүнсний хэрэглээгээ танасан байна (Нийгмийн үзүүлэлтийн түүвэр судалгааны тайлан 2021, ҮСГ).
- Цар тахлын үед сургуулийн өмнөх боловсрол, ерөнхий боловсрол, их, дээд сургуулийн хичээл сургалтын үйл ажиллагааг теле болон цахим хэлбэрээр явуулсантай холбоотойгоор эмзэг бүлгийн, малчин өрхийн хүүхдүүд боловсролын үйлчилгээний хүртээмж буурсан (Чанарын судалгааны үр дүнгээс).

1

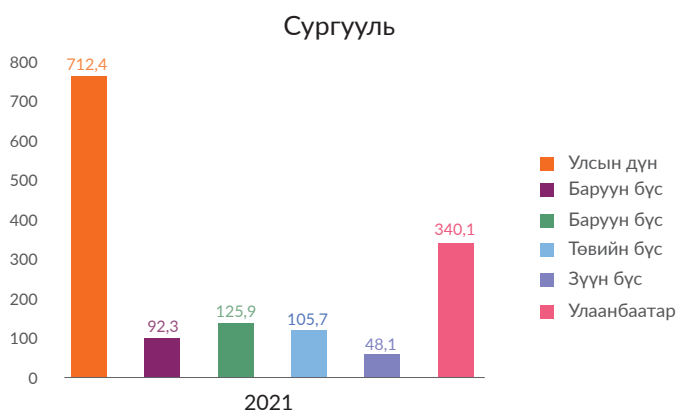
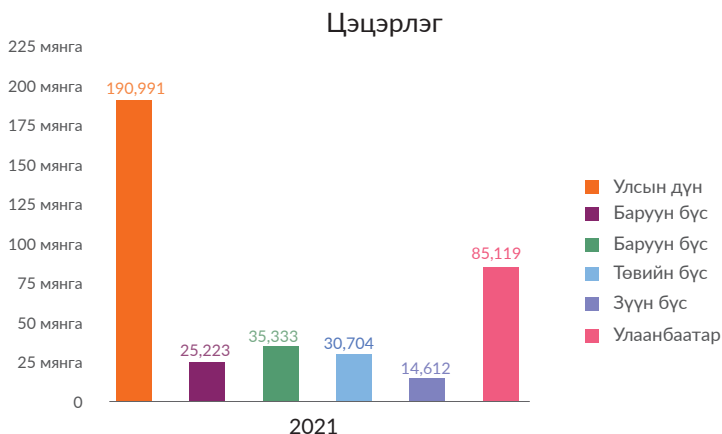
ХҮҮХДИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

Асуудал

- 2021 оны жилийн эцсийн байдлаар Монгол Улсын хэмжээнд бүтэн өнчин 2,990 хүүхэд, хагас өнчин 36,133 хүүхэд бүртгэгдсэн байна. 0-18 насны нийт хүүхдийн 0.2 хувь нь бүтэн өнчин, 2.8 хувь нь хагас өнчин хүүхэд байна. Бүтэн өнчин хүүхдийн тоо сүүлийн 3 жилийн байдлаар 4.4 хувиар буурсан бол хагас өнчин хүүхдийн тоо мөн хугацаанд 8.4 хувиар өссөн байна.
- 2021 оны байдлаар Шүүхийн шийдвэрээр нийт 70,406.8 хүүхдэд тэтгэлэг тогтоосон бөгөөд үүнээс 36,428.4 буюу 51.7 хувь нь тэтгэлгээ авдаг, 48.3 хувь нь тэтгэлгээ авч чадахгүй байна (www.1212.mn).
- НҮБ-ын Хүүхдийн сан Монгол Улсын Засгийн газартай хамтран хийсэн “Хүүхдийн олон хэмжээст, давхацсан гачигдлын шинжилгээ”-ний судалгаанаас үзвэл 0-23 сартай дөрвөн хүүхэд тутмын нэг нь (25.9 хувь) нэгэн зэрэг гурван төрлийн гачигдалд өртөж байна. Энэ насны хүүхдийн 13.7 хувь нь хоол тэжээл, усан хангамж, ариун цэврийн байгууламжийн гачигдалд нэгэн зэрэг, харин 24 хувь нь хоол тэжээл, ариун цэврийн байгууламжийн гачигдалд тус тус өртөж байна¹. Тус тайлангаар нийт хүүхдийн 28.9 хувь нь ядуу өрхөд амьдарч байгаа бөгөөд эдгээр хүүхэд нь ядуурлын шугамаас доогуур амьдарч байгаа хүмүүсийн 46 хувийг бүрдүүлж байна. Үүнээс үзэхэд нийгмийн хамгааллын тогтолцоог гэр бүл, хүүхдэд үр нөлөөтэй, тогтвортой бий болгох шаардлага нэн тэргүүний асуудал болж байна
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй, үндэсний цөөнхийн хүүхдийн сургуульд хамрагдалт бага, тэгш хамруулан сургах арга зүй, хандлага сул байна
- Гэр бүлдээ амьдрах боломж хязгаарлагдмал, орон гэрээсээ дайжсан 1,034 хүүхэд нийслэлд төвлөрсөн асрамж, халамжийн үйлчилгээнд хамрагддаг.
- 2021-2022 оны хичээлийн жилд улсын хэмжээнд сургуулийн өмнөх боловсролын үйлчилгээнд 3-5 хүртэл насны 190,991 хүүхэд

¹ (Neugbourgh, C; Karpati, J; Boon, L & Yang, M. 2016. Child Monetary-and Multidimensional Poverty in Mongolia: Summary Report. Economic Policy Research Institute)

хамрагдсаны 44.5 хувь нь нийслэлд, 55.5 хувь нь хөдөө орон нутагт хамрагдаж байна. Улсын хэмжээнд ЕБС-ийн сургуульд 2021-2022 оны хичээлийн жилд 712,400 хүүхэд хамрагдсаны 47.7 хувь нь нийслэлд 52.3 хувь нь хөдөө орон нутагт хамрагдаж байна.

- 2021-2022 оны хичээлийн жилд 493 сургуулийн дотуур байранд гол төлөв малчин өрхийн 32,576 хүүхэд амьдарч байна. Тус хичээлийн жилд 5,606 хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд ЕБС-д сурсны 42.3 хувь нь эмэгтэй байна.
- 2020 онд осол гэмтэлд өртсөн 3 хүн тутмын нэг нь 0-15 насны хүүхэд байна.

- 2020 оны жилийн эцсийн байдлаар Монгол Улсын хэмжээнд нийт 77,716 эх хүүхэд төрүүлсэн бөгөөд эдгээр эхчүүдийн 2,928 буюу 3.7 хувийг 15-19 насны охид эзэлж байна.
- Хүүхэд өөрийн үзэл бодлыг гэр бүл, сургуулийн орчинд чөлөөтэй илэрхийлэх, өөрт хамааралтай асуудлаар шийдвэр гаргахад оролцох боломж, нөхцөл байхгүйгээс хүүхдийн оролцоог хангах дадал нийгмийн аль ч орчинд бэхжээгүй байна. Өнөөгийн хүүхэд хамгааллын тогтолцоонд хүүхдийн оролцоо нь хамгийн сул талбаруудын нэг байна.
- Бэлгийн эрх чөлөө, халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэргийн хохирогчоор 2019 онд 359 хүүхэд, 2020 онд 333 хүүхэд бүртгэгдсэн ба тус төрлийн гэмт хэргийн нийт хохирогчийн 66.3 хувийг хүүхэд эзэлж байна. Хүчиндэх гэмт хэргийн улмаас хохирсон 406 хүний 248 буюу 61.1 хувийг 18 хүртэлх насны хүүхэд эзэлж байна.
- Сэтгэцийн эрүүл мэндийн үндэсний төвийн хүүхэд өсвөр үеийн клиникт 2015-2019 онд цахим тоглоомд донтох эмгэгийн улмаас эмчлүүлсэн 9-19 насны 192 хүүхдийн 96.4 хувь эрэгтэй, 165 нь анх удаа, 27 нь давтан эмчлүүлсэн хүүхэд байна (НҮБХС болон ЦЕГ. 2020. Цахим орчин дахь хүүхдийн эсрэг гэмт явдлын шалтгаан нөхцөл, урьдчилан сэргийлэх арга зам” судалгаа. Улаанбаатар).

ХҮҮХДИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

Санал, зөвлөмж

- Нийгмийн хамгааллын тогтолцоог гэр бүл, хүүхдэд үр нөлөөтэй, тогтвортой бий болгох
- Асрамжийн газарт байгаа хүүхдийн тоо буурсан ч тэднийг гэр бүлд нь эргэн нэгтгэх, гэр бүлдээ амьдрахад нь дэмжлэг үзүүлэх талаар тодорхой арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх
- Нийгмийн бүх орчинд хүүхэдтэй зүй бус харьцах явдлыг илрүүлэх, мэдээлэх, хариу арга хэмжээ авах, хүний болон санхүүгийн нөөц бүхий хүүхэд хамгааллын тогтолцоог бэхжүүлэх шаардлагатай байна.
- Сургуулийн эмч, нийгмийн ажилтны орон тоо суралцагчийн тооноос шалтгаалан нэмэгдэх шаардлагатай хэдий ч эдгээр мэргэжилтний одоо байгаа тоо тун хангалтгүй байна (Ярилцлагын үр дүнгээс).
- Өсвөр насны хүүхдийн дунд амиа хорлох, хүсээгүй жирэмслэлт, БЗХӨ-д өртөх эрсдэл ихсэж байгааг нарийвчлан судлах, тусгайлан, урт хугацааны бодлогын арга хэмжээ авах
- Хүүхэд хамгааллын тогтолцоонд хүүхдийн үзэл бодлыг сонсож, тэдний оролцоог нь бодитой хангах, хүсэл зоригт нийцсэн шийдвэр гаргах механизм бий болгох

2

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

Асуудал

Хүүхдүүд тодорхойлохдоо:

- Сургуулийн орчинд багш хүүхдийг, хүүхдүүд нэгнийгээ ялгаварлан гадуурхах үзэгдэл түгээмэл байгаа гэж үзсэн.
- Хүүхдүүд насанд хүрэгчид хүүхдээ үл хайхран орхисноор тэдэнд ямар асуудал тулгараад байгааг мэдэхгүй өнгөрөөдөг гэдгийг тайландаа онцолж оруулахыг хүссэн юм.

Эцэг эх, асран хамгаалагч нар тодорхойлохдоо:

- Хүүхдийн аюулгүй байдал
- Үл хайхрах хүчирхийлэл
- Зодож шийтгэх

Үйлчилгээ үзүүлэгч, үүрэг хүлээгч талууд тодорхойлохдоо:

- Үл хайхрах хүчирхийлэл
- Бие махбодын шийтгэл нийгмийн аль ч давхаргад түгээмэл
- Бага насны охид, хүүхдийн эсрэг бэлгийн хүчирхийлэл сүүлийн үед нэмэгдэж байгааг онцолж байлаа.

НҮБ-ын Хүн амын сангийн хийсэн судалгаагаар КОВИД-19 цар тахлын үед охид, эмэгтэйчүүдийн гэрийн ажил нэмэгдсэн нь охидын боловсролд тэгш хамрагдах боломжийг багасгаж байна. Мөн гэр хороолол, алслагдсан бүс нутагт амьдардаг охид гэртээ асран халамжлах ажлыг түлхүү хийж байгаагаас тэдний суралцах цаг хугацааг хязгаарлаж, цаашдын сайн сайхан байдалд нь сөргөөр нөлөөлж байна.

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

Санал, зөвлөмж

- Хүүхдэд тулгарч байгаа эдгээр бэрхшээлийг хэрхэн шийдвэрлэх талаар асуухад сургуульд сэтгэл зүйч хэрэгтэй гэдгийг оролцогч хүүхэд бүр дуу нэгтэй хэлж байсан. 2019 оноос сургуулиудад сэтгэл зүйчийг ажиллуулах шаардлага тавьж эхэлсэн бөгөөд Боловсрол соёл, шинжлэх ухааны сайдын 2021 оны 7 дугаар сарын 22-ны өдрийн “Сэтгэл зүйч ажиллуулах бэлтгэл ажлыг хангах тухай” А/266 дугаар тушаалын хэрэгжилтийг хангаж ажиллах
- Казак зэрэг хэлтэй цөөнхийн хүүхдүүд Хүүхдийн тусламжийн утас 108-аас мэдээлэл авч, эрхийн зөрчлөө мэдээлж чаддаггүй байдлыг өөрчилж, хос хэл дээр гаргах. Зөвхөн казак хэлээр хязгаарлахгүй тува, урианхай зэрэг бусад хэлний цөөнх хүүхдийн эрхийг хангах
- Салсан эцэг/эхээс нь хөндийрүүлэх синдром нь хүүхдийн зан харилцаа, сэтгэл зүй, танин мэдэхүйн хөгжилд сөрөг нөлөөтэй талаар бусад орны судлаачдын хийсэн судалгааг анхаарч, энэ асуудлыг цаашид судлах шаардлагатай (*Parental Alienation Europe. <https://parentalalienation.eu/>*).
- Гэр бүл цуцлалтын дараа хүүхдийн асран хамгаалал болон тэтгэмжийг тогтоох шүүхийн шийдвэр гардаг. Уг шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагааг нэг удаа явуулж буюу шүүгчийн захирамж гарч Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газарт бүртгэгддэг ажиллагаа явагддаг. Үүнээс цаашид салсан эцэг\эх, түүний асран хамгаалалтын асуудлыг шийдвэрлэдэг тогтолцоо огт байхгүй, хүүхдийн эрхийн байгууллагууд “шүүхийн шийдсэн асуудал” гэдэг үүднээс ханддаг. Тиймээс:
  - Хүүхэд хамгааллын өнөөгийн тогтолцоонд эдгээр хүүхдийн эрхийн зөрчлийг илрүүлэх, үйлчилгээ үзүүлэх, үр дүнтэй шийдвэрлэх,
  - Салсан эх\эцэг эх хүүхдийн харилцааг зохицуулсан удирдамж, зөвлөмж гаргах
  - Шүүхийн шийдвэрт гэр бүл цуцалсны дараах хүүхэд асран хүмүүжүүлэх эцэг, эхийн үүргээ үргэлжлүүлэх, хэрэгжүүлэх талаар тодорхой зохицуулалтыг тусгадаг байх зэрэг төрийн зохицуулалтыг бий болгох шаардлагатай байна.

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ТУЛГАМДАЖ БҮЙ АСУУДЛУУД

График 1: Үл хайхрах хүчирхийлэл

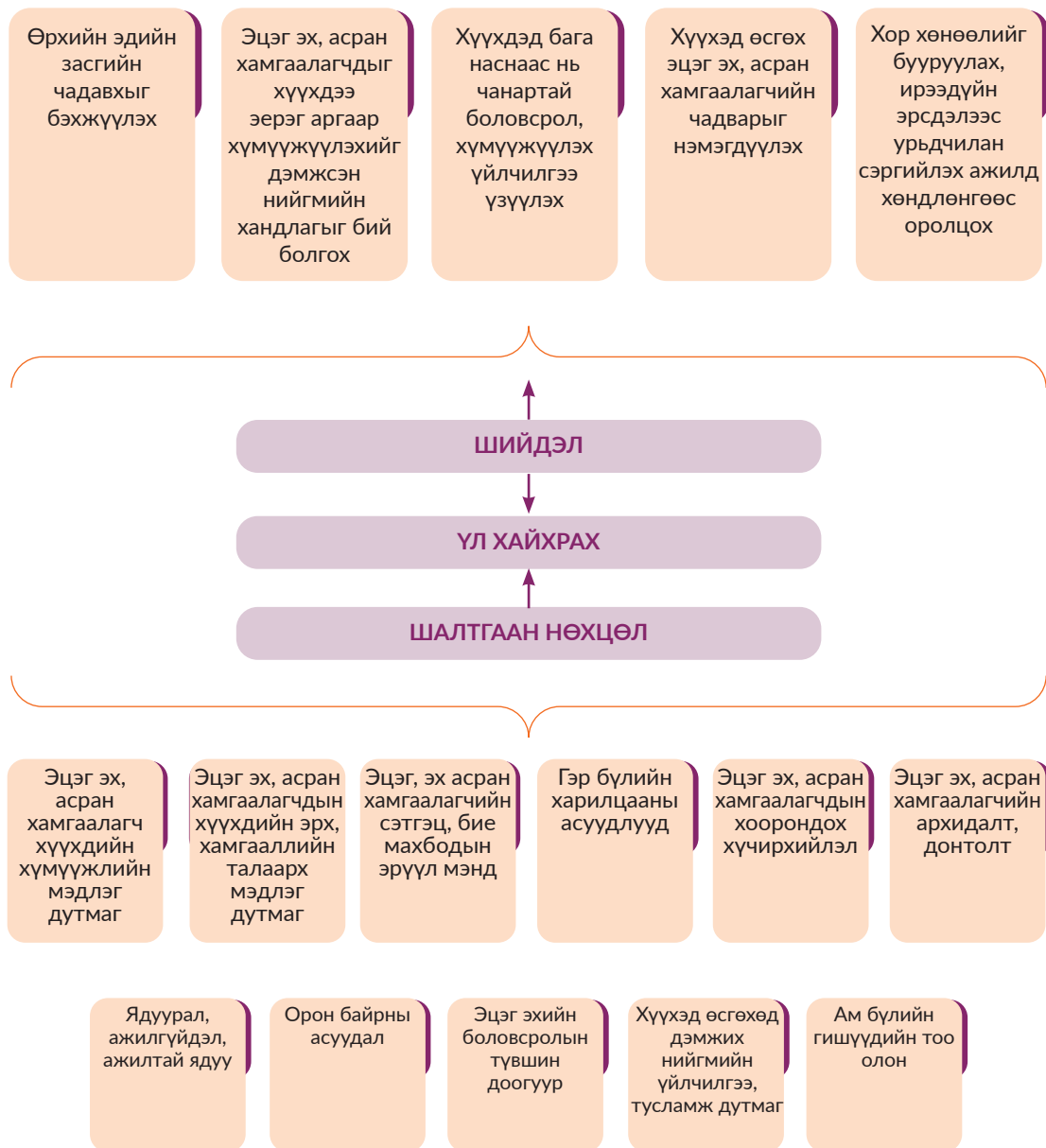

График 2: Зодож шийтгэх

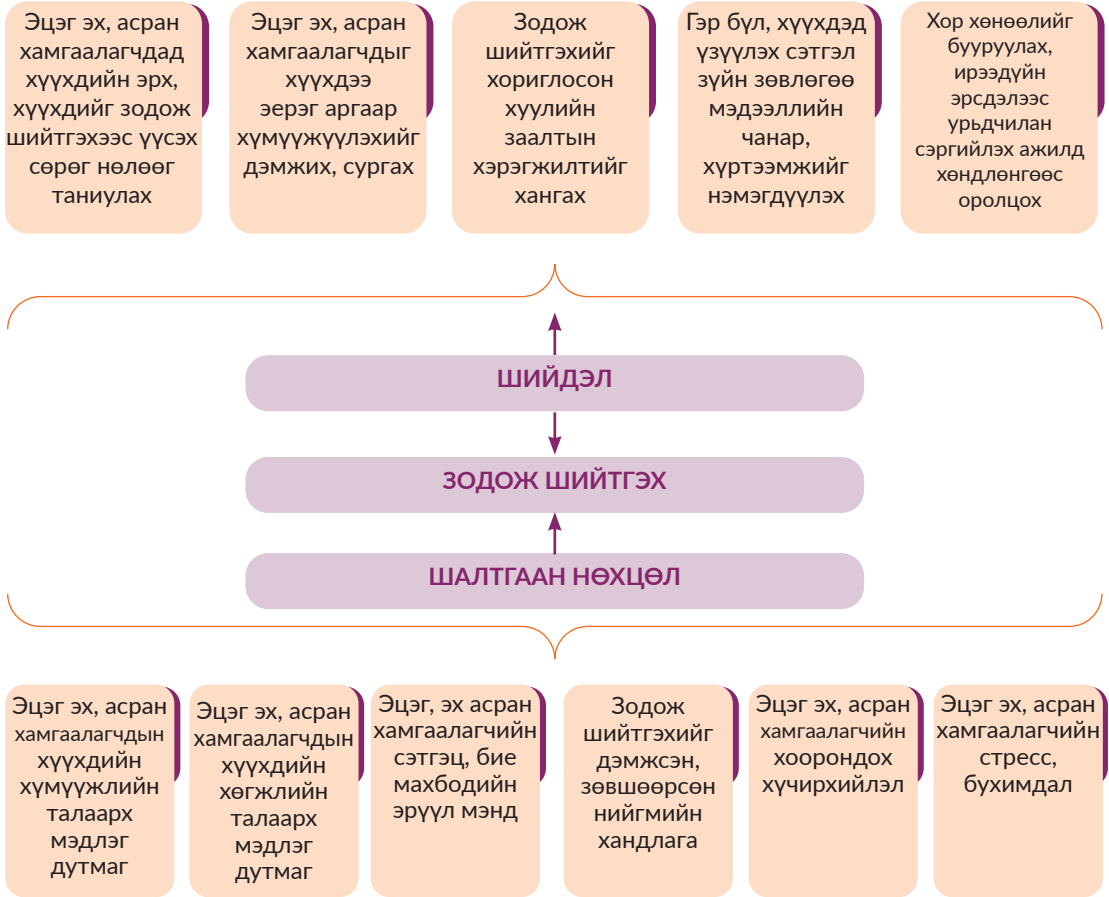

График 3: Үе тэнгийн дээрэлхэлт

ОХИДЫН ЯРИЛЦЛАГААС

Б и өөрийн үзэл бодлыг хэлэхэд ялангуяа багш нар хүүхдийг шоолдог тэгээд хичээл тарсны дараа ангийн хүүхдүүд сонин сонин хараад шоолдогч юм уу тийм зүйл тулгардаг. Тэгэхээр багш нар дээр арга хэмжээ авмаар байна. Бас дүн тавихад ч боломжтой айлын хүүхдийн дүнг нь сайжруулж тавина. Боломжгүй айлын хүүхэд байх юм бол ар гэрийнхнийг нь олны өмнө яриад хүүхдийн сэтгэл зүйгээр нь тоглодог, муугаар хэлдэг.

СУДЛААЧИЙН ШИГТГЭЭ

(Багшийн ярилцлагын үеэр)

6-р ангийн охиныг чатаар харилцагч хүү нь “царайгаа харуулбал ... төгрөг, цээжээ харуулбал ...төгрөг өгье гэхэд охин зөвшөөрч цээжний зургаа явуулахад удалгүй ангийн фэйсбүүк группт зургийг оруулжээ. Охин багшдаа үнэн учраа хэлж тайлбарлажээ. Цааш лавлахад ээж, аав нь салсан тул охин эмээтэйгээ амьдарч байсныг тодруулан хойшид сэрэмжлэх талаар хамтран сайтар зөвлөлджээ.

3

ХАМГИЙН ЭМЗЭГ БҮЛГИЙН ХҮҮХДҮҮД

Асуудал

Дэлхийн Зөн ОУБ-ын зүгээс:

- гачигдал
  - ялгаварлан гадуурхал
  - хүчирхийллийн харилцаанд болон
  - гамшгийн нөхцөл байдалд байгаа хүүхдийг хамгийн эмзэг бүлгийн хүүхэд хэмээн үздэг.
- ҮСХ-ны тайланд дурдсанаар Монгол Улсад таван ядуу хүн тутмын хоёр нь 15-аас доош насны хүүхэд байна. Ядуурал нь тухайн өрх дэх хүүхдийн тоо, тэжээгчдийн хувьтай нягт хамааралтай байгаа нь үр хүүхдүүдээ тэтгэх хангалттай тооны хөдөлмөрийн насны хүмүүс дутагдалтай байгааг харуулж байна.
  - КОВИД-19 цар тахлын үед ЕБС, цэцэрлэгийн үйл ажиллагааг зогсоосноор эцэг эх, асран хамгаалагчид өөрийн ажил хөдөлмөр, хүүхэд асрах үүргийн хооронд сонголт хийх сорилттой тулгарч байна.
  - ХБХ-ийн ердөө 55 хувь нь сургууль, цэцэрлэгт хамрагдаж байгаа нь эдгээр хүүхдүүдийн сурч боловсрох эрх хангагдахгүй байгааг илтгэнэ.
  - Судалгаанд хамрагдсан хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний 74 хувь нь гэр бүлийн хүчирхийлэлд ямар нэгэн байдлаар өртөж байсан, тэдний 80 хувь нь гурав болон түүнээс дээш хэлбэрийн хүчирхийлэлд хавсарсан байдлаар өртсөн байсан байна.
  - Хүүхдийг эмзэг болгож байгаа хүчин зүйл өрхийн амьжиргаа, эцэг эхийн хүүхдэдээ тавих анхаарал халамж, орчин нөхцөл зэрэгтэй шууд хамааралтай байна.
  - Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн онцлогт тохирсон байдлаар хүүхдийн эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх мэдээлэл хүргэх, хариу үйлчилгээг үзүүлэх ажил хуруу дарам цөөн байгаа бөгөөд эдгээр үйлчилгээг ихэвчлэн ТББ, олон улсын байгууллагын төсөл хөтөлбөрөөр хязгаарлагдаж байна.

ХАМГИЙН ЭМЗЭГ БҮЛГИЙН ХҮҮХДҮҮД

Санал, зөвлөмж

- КОВИД-19 цар тахлаас үүссэн нөхцөл байдал хүүхдийн эмзэг байдлыг улам нэмэгдүүлсэн төдийгүй онцгой нөхцөл байдалд хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар тодорхой удирдамж гаргах
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх тэр дундаа хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эрхийг хамгаалах талаар үндэсний хэмжээний тайлан, судалгаа цогцоор нь хийх
- Хөгжлийн бэрхшээлийн онцлог тусгай хэрэгцээг харгалзан, хүртээмжтэй байдлаар мэдээлэл хүргэдэггүй, хариу үйлчилгээ болон хэргийн хянан шийдвэрлэх ажиллагаа ХБХ-д хүртээмжгүй, хохирогчийн бүртгэл, мэдээллийг хөгжлийн бэрхшээлтэй эсэхээр нарийвчлан задалдаггүй, талуудын хамтын ажиллагаа бэхжүүлэх

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН БОДЛОГО, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН

Нөхцөл байдал

- Монгол Улс 1990 онд Хүүхдийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенцод, түүний нэмэлт протоколууд болох Хүүхдийг худалдах, хүүхдийн биеийг үнэлэх, хүүхдийг садар самуунд сурталчлахын эсрэг (2003), Хүүхдийг зэвсэгт мөргөлдөөнд оролцуулахын эсрэг (2004), Мэдээлэл хүргүүлэх журмын тухай (2015) нэмэлт протоколд тус тус нэгдэн орсон. Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагын үндсэн 8 конвенцыг соёрхон баталсны дотор Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүдийг устгах тухай 182-р конвенцыг 2001, Ажил эрхлэх насны доод хязгаарын тухай 138-р конвенцыг 2002 онд тус тус соёрхон баталжээ.
- Монгол Улсын нэгдэн орсон хүүхэд хамгаалалтай холбоотой гэрээний жагсаалт, мэдээллийг энэхүү гарын авлагын хавсралтаас үзнэ үү.
- Монгол Улс нэгдэн орохоор хүүхэд хамгааллын нөхцөл байдалтай уялдуулан хилийн гадна байгаа хүүхдүүдийн эрх ашгийг хамгаалах шаардлагаар улс хооронд хамтран ажиллах Гаагийн конвенц, Хүүхдээ тэжээн тэтгэх эцэг эхийн үүрэг хариуцлагыг дээшлүүлэх тухай протокол, Эцэг эхчүүд улс дамжуулж хүүхдээ булаацалдах эсрэг конвенци зэргийг судалж байна (ярилцлагын үеэр ХНХЯ, ГХЯ-ны оролцогчид дурджээ).
- УИХ-ын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор баталсан “Алсын Хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод хүүхэд хамгаалалтай холбоотой дараах зорилтуудыг тусгасан байна. Үүнд:
  - Сургуулийн дотуур байрны хүүхэд хамгааллыг сайжруулах (2.1.24);
  - Монгол хүний хөгжлийн цогц судалгаанд үндэслэн гэр бүл, хүүхэд, хүн амын бүлгүүдийн талаар баримтлах бодлого боловсруулж, салбар дундын бодлого зохицуулалтыг сайжруулах (2.3.2.);
  - Хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөг, хүн худалдаалах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын төр, хувийн хэвшлийн түншлэлд тулгуурлан өргөжүүлэх (7.3.6.);

- Хүүхэд хамгаалах төв, асрамжийн газрын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх (9.1.8.);
- Сургуулийн хүүхдэд зориулсан тээврийн үйлчилгээг хөгжүүлэх (9.3.22).
- **Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр (2020-2024)** нь хүүхэд хамгааллын чиглэлээр хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг дээдэлсэн, нийгмийн бүх бүлгийн оролцоог хангасан хүний хөгжлийн цогц бодлого; хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хангах түр хамгаалах байр байгуулах; мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавьж, урьдчилан сэргийлэх; хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөг, хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөж хохирохоос урьдчилан сэргийлэх, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг өргөжүүлэх; ялын бодлогыг нийгмийн хөгжлийн чиг хандлагатай уялдуулах, гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол барагдуулалтыг нэмэгдүүлэх, гэмт хэргийн хохирогч болсон хүүхэд, хүүхдийн тэтгэмж тогтоох болон төлбөрийн чадваргүй иргэний хууль зүйн туслалцаа авах эрхийг хангах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх зорилтуудыг тусган хэрэгжүүлж байна.
- Нийгмийн харилцааны суурь хууль дахь хүүхэд хамгааллын зарим зохицуулалтыг Хүснэгт 3-аас харна уу.

Хүснэгт 3: Үндэсний хуулиуд дахь хамгааллын зарим зохицуулалт

№	Хуулийн нэр	Хүүхэд хамгаалалтай холбоотой асуудал
1	Үндсэн хууль	<ul style="list-style-type: none"> • Үндсэн хуулийн дагуу иргэнийхээ хувьд хүүхэд амьд явах, эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, хувийн өмчтэй байх, эрүүл мэндээ хамгаалуулах, эмнэлгийн тусламж авах, сурч боловсрох, эвлэлдэн нэгдэх, төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гомдол гаргах, шийдвэрлүүлэх, халдашгүй чөлөөтэй байх, шашин шүтэх эс шүтэх, итгэл үнэмшилтэй байх, үг хэлэх, жагсах, шударга шүүхээр шүүлгэх, мэдээлэл хайх, олж авах, ерөнхий боловсролыг төлбөргүй эзэмших зэрэг үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдлэх эрхтэй.

- Монгол Улсын иргэд Үндсэн хуулиараа үр хүүхдээ өсгөн хүмүүжүүлэх журамт үүрэг хүлээдэг. Мөн хүний амь насыг бусниулахыг хатуу хориглож түүнчлэн албадан хөдөлмөрлүүлэхийг, үзэл бодлоор эвлэлдсэний төлөө хүнийг ялгаварлан гадуурхах, хэлмэгдүүлэхийг, хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн нэгжих, баривчлах, хорих, мөрдөн мөшгөх, эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг, хэнд ч эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжлохыг, өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхийг шаардах, мэдүүлэг гаргуулахаар шахалт үзүүлэх, хүч хэрэглэхийг, гэм буруутай нь хуулийн дагуу шүүхээр нотлогдоогүй байхад гэм буруутайд тооцох, гэм буруутны ял зэмлэлийг түүний гэр бүлийн гишүүд, төрөл саданд нь халдаан хэрэглэхийг хориглодог.
- Үндсэн хуулийн эдгээр зохицуулалтыг баталгаажуулсан Хүүхдийн эрхийг хамгаалах тухай хууль 1996 оноос хойш үйлчилж байна. Энэ хуулиар хүүхэд төрмөгц нэр авах, харьяат байх, эрүүл өсөж бойжих, аюулгүй орчинд, хүчирхийллээс ангид, эцэг эхтэйгээ амьдрах, тэдний хэн нэгнээс нь тусдаа амьдрах үед тэдэнтэй байнгын харилцаатай байх, эцэг, эх нь гэр бүл цуцалтаас үед хэнтэй нь амьдрах саналаа илэрхийлэх, төрөөс эмнэлгийн тусламж, тэтгэвэр, тэтгэмж, асрамж, халамж, хамгааллын үйлчилгээ авах, эцэг, эхийн хамт гадаадад цагаачлах, дүрвэх, байнга болон түр оршин суух, эх орондоо амьдрах эрхийг баталгаажуулсан.

№	Хуулийн нэр	Хүүхэд хамгаалалтай холбоотой асуудал
2	Иргэний хууль	<ul style="list-style-type: none"> Тус хуулийн дагуу насанд хүрээгүй буюу 14-өөс 18 хүртэлх насны этгээд иргэний эрх зүйн бүрэн бус чадамжтай байна. Бүрэн бус чадамжтай иргэн хуулиар зөвшөөрснөөс бусад хэлцлийг хууль ёсны төлөөлөгчийн бичгээр олгосон зөвшөөрлийн үндсэн дээр хийнэ. Насанд хүрээгүй хүнд өөрийн хөдөлмөрийн хөлс, оюутны тэтгэлэг, тэдгээртэй адилтгах бусад орлого, тэдэнд өөрийн үзэмжээр захиран зарцуулахад нь зориулж шилжүүлсэн эд хөрөнгийг захиран зарцуулах, өөртөө хохиролгүй бөгөөд хиймэгц биелэх ахуйн чанартай хэлцэл хийх эрхийг хууль ёсны төлөөлөгчийн зөвшөөрөлгүйгээр бие даан хэрэгжүүлж болно. Мөн тус хуулиар 7-гоос 14 хүртэлх насны этгээд иргэний эрх зүйн зарим чадамжтай, 7 хүртэлх насны этгээдийг иргэний эрх зүйн чадамжгүй гэж тус тус тодорхойлсон.
3	Эрүүгийн хууль	<ul style="list-style-type: none"> Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангид зааснаар гэмт хэрэг үйлдэх үедээ 16 насанд хүрсэн хүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. Харин 14-16 хүртэлх насны хүн уг хуулийн тусгай ангийн хүнийг алах, хүний эрүүл мэндэд хүнд хохирол санаатай учруулах, хүчиндэх, хулгайлах, дээрэмдэх зэрэг арван хоёр төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. Гэмт хэрэг үйлдэх үедээ 14 насанд хүрсэн ба 18 насанд хүрээгүй хүнд ял оногдуулахгүйгээр энэ хуульд заасан хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно. Өсвөр насны хүн сэтгэцийн хөгжлийн хоцрогдлын улмаас өөрийн үйлдэл, эс үйлдэхүүн хууль бус шинж, түүний улмаас учрах хор уршгийг бүрэн хэмжээгээр ухамсарлах чадваргүй бол ял оногдуулахгүй байж болно.
4	Боловсролын тухай хууль	<ul style="list-style-type: none"> Боловсролын тухай хуулиар хүүхэд сургуулийн өмнөх болон бага, суурь, бүрэн дунд боловсролыг үнэ төлбөргүй эзэмших, төрөлх хэл, бичиг үсэг, ёс заншил, түүх соёлын уламжлалыг өвлөх; оюун ухаан, авьяас билэг, бие бялдар, ур чадвараа хөгжүүлэхэд төрөөс дэмжлэг авах; чөлөөтэй бодож сэтгэх, өөрөө эсхүл бусдаар дамжуулан үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, өөрийгөө хөгжүүлэх хүүхдийн эрхийг хуулиар баталгаажуулсан.

№	Хуулийн нэр	Хүүхэд хамгаалалтай холбоотой асуудал
5	Хөдөлмөрийн тухай хууль	<ul style="list-style-type: none"> • Хөдөлмөрийн тухай хуулиар 16 насанд хүрсэн хүн хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах эрхтэй боловч насанд хүрээгүй хүнийг оюун ухааны хөгжил, эрүүл мэндэд нь харшлах хөдөлмөр эрхлүүлэх, шөнийн буюу илүү цагаар, түүнчлэн нийтээр амрах баярын болон долоо хоногийн амралтын өдөр болон хөдөлмөрийн хэвийн бус нөхцөлтэй ажилд ажиллуулахыг хориглоно. Мөн ажлын цагийг 14-15 насны ажилтанд 30 цаг хүртэл 16-17 насны болон хөгжлийн бэрхшээлтэй ажилтанд 36 цаг хүртэл байхаар богиносгож насанд хүрээгүй ажилтны эрүүл мэндийг хамгаалдаг. • 2022 оны 1-р дүгээр сарын 1-нээс мөрдөгдөх Хөдөлмөрийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгаар ажил олгогч ажилтныг хүүхдээ хөхүүлэх өрөөгөөр хангах арга хэмжээг авах, жирэмсэн болон 0-3 насны хүүхэдтэй эх /ганц бие эцэг/-ийг шөнийн буюу илүү цагаар, нийтээр амрах болон долоо хоногийн амралтын өдөр, албан томилолтоор ажиллуулахыг хориглох, шинэ аавын 10 хоногийн цалинтай чөлөө, байнгын асаргаатай хүүхдээ асарч байгаа эцэг, эх тодорхой хэмжээний хөнгөлөлт эдлүүлэх, ажил олгогч нь ажилтны хүүхдэд ээлтэй, хүүхэд хамгааллын бодлог хэрэгжүүлэх зэрэг шинэ заалтууд тусгагдсан байна.
6	Гэр бүлийн тухай хууль	<ul style="list-style-type: none"> • Гэр бүлийн тухай хууль 1999 оноос хойш шинэчлэгдээгүй. Хүүхдийн эрхийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга 2016 онд батлагдсантай холбоотойгоор Гэр бүлийн тухай хуульд ямар нэгэн өөрчлөлт ороогүй бол Хүүхэд хамгааллын хуулийг баталсантай холбоотой “эрсдэлд нөхцөлд байгаа хүүхэд” гэсэн тодорхойлолтыг нэмсэн. Гэхдээ хүчин төгөлдөр уг хуульд хүүхэд гэр бүлийн дотор тэгш эрх эдлэх, гэрлэгчид дагавар хүүхдийг ялгаварлан гадуурхаж, эрх, ашиг сонирхлыг нь хохироохгүй байх, хүүхдийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, эцэг, эх хүүхдийн ашиг сонирхол хоорондоо зөрчилдвөл Засаг дарга хүүхдийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах төлөөлөгчийг томилох, гэрлэгчид гэрлэлт цуцлуулах үед хүүхэд долоо ба түүнээс дээш настай бол асрамжийн асуудлыг шийдвэрлэхэд түүний саналыг харгалзан үзэх, бүтэн өнчин, эцэг, эх нь хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар хүүхдээ биечлэн тэжээн тэтгэх бололцоогүй, эсхүл зайлсхийсэн бол хүүхдийн эрх, ашиг сонирхлыг Засаг дарга хамгаалах зохицуулалт байдаг.

- Мөн эцэг, эх нь гэрлэлтээ цуцлуулсан, эсхүл хүндэтгэн үзэх бусад шалтгаанаар хүүхдээсээ тусдаа амьдарч байгаа нөхцөлд Засаг дарга, хүүхдийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах байгууллага хяналт тавих, хүүхдийг орон сууц, хувцас, хоол ундаар байнга санаатай гачигдуулсан, хөдөлмөрийг нь зүй бусаар ашигласан, гуйлгачлуулсан, орон гэрээсээ дайжуулсан, гадуурхсан хүний эцэг, эх байх эрхийг зургаан сар хүртэл хугацаагаар шүүхээр хязгаарлуулах, хүнд нөхцөлд байгаа бага насны буюу насанд хүрээгүй хүнийг бусад гэр бүлд асруулахаар шийдвэрлэх эрхтэй. Эцэг, эх байх эрхээ урвуулан ашигласан /хүүхдээ хаях, санаатай төөрүүлэх, тарчлаан зовоох, худалдах, барьцаалах, биеийг нь үнэлэх, шунахай зорилгоор ашиглах, эрх зүйн зөрчилд татан оруулах зэргээр/, хүүхэдтэйгээ удаа дараа хэрцгий харьцсан, бэлгийн харьцаанд оруулахаар завдсан, оруулсан, сэтгэл санааны хүнд дарамтад байлгасан, хүүхдээ өсгөн хүмүүжүүлэх үүргээс санаатайгаар зайлсхийсэн, согтууруулах ундаа, мансууруулах бодис байнга хэрэглэдэг хүний эцэг, эх байх эрхийг хасах, сэргээх эсэхийг шүүхээр шийдвэрлүүлдэг.
- Монгол Улсын Гэр бүлийн тухай хуульд зааснаар эцэг эх нь насанд хүрээгүй болон насанд хүрсэн боловч хөдөлмөрийн чадваргүй хүүхдээ тэжээн тэтгэх үүрэгтэй. Энэхүү үүргээ эцэг, эх нь харилцан тохиролцож гэрээ байгуулан шийдвэрлэж болохоор хуульд заасан. Хэрэв тэтгэлгийн хэмжээг харилцан тохиролцоогүй, тохиролцоонд хүрч чадаагүй, гэрээ байгуулаагүй тохиолдолд тэтгэлгийн хэмжээг шүүх тогтооно. Хүүхэд хөгжлийн бэрхшээлтэй бол нэмэлт тэтгэлэг авах боломжтой. Тэтгэлгээ тогтмол авч байгаа хүүхдийн тоо нь тухайн жилд шүүхийн шийдвэрээр тэтгэлэг авах шаардлагатай хүүхдүүдээс тэтгэлгээ тогтмол авч байгаа хүүхдийн эзлэх хувиар илэрхийлнэ.

№	Хуулийн нэр	Хүүхэд хамгаалалтай холбоотой асуудал
7	Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль	<ul style="list-style-type: none"> Тус хууль 2005 оноос үйлчилж эхэлсэн уг хуулийн 2016 оны шинэчлэлтээр хохирогч хүүхдийг хамгаалах үйлчилгээг нарийвчлан зохицуулсан байна. Хүүхдийг гэр бүлийн хүчирхийллээс хамгаалах. Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг илрүүлэх, мэдээлэх, хүүхдийг тусгай хамгаалалтаар хангахаар зохицуулсан. Мөн энэ чиглэлээрх үйл ажиллагааны зохих журмуудыг эрх бүхий талууд баталж, цагдаа, эрүүл мэнд, нийгмийн ажилтнууд зэрэг мэргэжилтнүүд хамтран ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлж эхэлсэн.
8	Хүний эрхийн комиссын тухай хууль	<ul style="list-style-type: none"> Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын тухай хууль энэ онд шинэчлэн батлагдсан. Уг хуулийн шинэчилсэн найруулгад Комисс болон Комиссын гишүүний бүрэн эрх, үйл ажиллагааны зарчим, бүтэц, бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, хүний эрхийн зөрчлийг хянан шийдвэрлэх, гомдол, мэдээлэл хүлээн авах зэрэг бүхий л зохицуулалтыг шинэчилсэн. ХЭҮК-т Эрүүдэн шүүхийн эсрэг асуудлаар бие даасан гишүүн ажиллах болсон нь чухал. Түүнчлэн Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль батлагдан энэ оны 7 дугаар сарын 1-нээс хэрэгжиж эхлэхээр бэлтгэж байна. Энэ хуулийн дагуу Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын дэргэд хүний эрх хамгаалагчийн эрх зөрчигдсөн эсэх талаар дүгнэлт гаргах чиг үүрэг бүхий орон тооны бус Хүний эрх хамгаалагчийн хороог байгуулж, Комиссын Хүний эрх хамгаалагчийн асуудал эрхэлсэн гишүүн тус хороог удирдана. Хүний эрхийн Үндэсний Комисс нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, хууль, олон улсын гэрээнд заасан хүний эрх, эрх чөлөөний тухай заалтын хэрэгжилтэд хяналт тавьж, хүний эрхийг хамгаалах, дэмжих чиг үүрэг бүхий байгууллага бөгөөд хүний эрхийн төлөв байдлын талаарх өөрийн гаргасан жил бүрийн тайлангаа УИХ-д нээлттэй хэлэлцүүлдэг.
9	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай	<ul style="list-style-type: none"> Энэ хуулийн зорилт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний нийгмийн харилцаанд оролцох тэгш эрх, түүнийг хангах, хэрэгжүүлэх, хамгаалах талаар төрийн байгууллага, иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, үүрэг, оролцоо, баримтлах зарчмыг тодорхойлохтой холбогдсон харилцааг зохицуулдаг.

№	Хуулийн нэр	Хүүхэд хамгаалалтай холбоотой асуудал
10	Хүүхэд харах үйлчилгээний тухай	<ul style="list-style-type: none"> Энэ хуулийн зорилт нь эрүүл, аюулгүй орчинд хүүхэд харах үйлчилгээг зохион байгуулахтай холбогдсон харилцааг зохицуулдаг.
11	Эрүүгийн тухай хууль	<ul style="list-style-type: none"> Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангид зааснаар гэмт хэрэг үйлдэх үедээ 16 насанд хүрсэн хүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. Харин 14-16 хүртэл насны хүн уг хуулийн тусгай ангийн хүнийг алах, хүний эрүүл мэндэд хүнд хохирол санаатай учруулах, хүчиндэх, хулгайлах, дээрэмдэх зэрэг арван хоёр төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. Гэмт хэрэг үйлдэх үедээ 14 насанд хүрсэн ба 18 насанд хүрээгүй хүнд ял оногдуулахгүйгээр энэ хуульд заасан хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно. Өсвөр насны хүн сэтгэцийн хөгжлийн хоцрогдлын улмаас өөрийн үйлдэл, эс үйлдэхүүн хууль бус шинж, түүний улмаас учрах хор уршгийг бүрэн хэмжээгээр ухамсарлах чадваргүй бол ял оногдуулахгүй байж болно
12	Зөрчлийн тухай	<ul style="list-style-type: none"> Энэ хуулийн зорилго нь хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан захиргааны хэм хэмжээний актыг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйг зөрчилд тооцох, түүнийг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдэд шийтгэл оногдуулах замаар шударга ёсны тогтолцоог бэхжүүлэхэд чиглэдэг.

4

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ БҮТЭЦ /2016 ОНЫ ХУУЛИАР/

Асуудал

- Хүүхдийн төлөө үндэсний зөвлөл 1995 оноос хойш ажиллаж эхэлсэн ч хүүхэд хамгааллын тогтолцооны салбар дундын зохицуулалтыг хангаж ажиллахад хангалттай үүрэг гүйцэтгэж чадахгүй байна.
- Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар нь орон нутаг, харьяа байгууллагын нийт 1,054 гаруй ажилтныг нэгтгэсэн Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг бөгөөд хүүхдийн эрхийн чиглэлийн бодлогын хэрэгжилтийг хангах үндэсний гол механизм болсон. 2016 онд нийгмийн хамгааллын тухай багц хууль шинэчлэгдсэнтэй холбоотойгоор тус агентлагийн чиг үүрэг хэд дахин нэмэгдсэн ч орон тооны хувьд төдийлөн нэмэгдээгүй байна.
- Улс төрийн намын нөлөөгөөр тус агентлагийн албан тушаалд төрийн албаны мэргэшсэн байдлыг үл харгалзан томилдог нь байгууллагын үйл ажиллагаа, удирдлагын тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлж байна.
- ГБХЗХГ-ын үйл ажиллагааг шинжлэхэд орон нутагт гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын асуудал хариуцсан байгууллагын дотоод нэгжүүд ажлын уялдаагүй, ажлын ачаалал ихтэй байна. Жишээ нь: Аймаг, дүүргийн хэлтэст хүүхэд хамгаалал хариуцсан хоёр мэргэжилтэн ажилладгийн нэг нь хүүхдийн эрхийн улсын байцаагчийн ажлыг давхар хариуцан ажиллаж байгаа орон нутагт ажиллах боломжийг хязгаарлаж байна. Ялангуяа алслагдмал сумуудтай аймаг, хүн ам төвлөрөн суурьшсан нийслэлийн дүүргүүдийн хувьд нэг хүүхдийн эрхийн улсын байцаагч ажиллах нь хангалтгүй юм.

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ БҮТЭЦ /2016 ОНЫ ХУУЛИАР/

Санал, зөвлөмж

- Хүүхдийн эрхийн тухай хуульд туссан хүүхдийн асуудал хариуцсан нийгмийн ажилтан, ГБХЗХГ-ын нийгмийн ажилтан, орон нутгийн ГБХЗХГазар, хэлтсийн нийгмийн ажилтан, хүүхдийн эрхийн ажилтан, хүүхдийн эрхийн улсын байцаагч гэсэн албан тушаалын чиг үүргийг нарийвчлах,
- Мэргэжлийн хүнийг албан тушаалд нь тогтвортой ажиллуулах, ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх,
- Хүүхэд хамгааллын ажилтны эрүүл мэнд, сэтгэл зүйг хамгаалах талаар тогтвортой, байнгын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх
- Хүүхдийн эрхийн улсын байцаагчийг тасралтгүй сургаж, лицензжүүлэх, мэргэшүүлэх, хүн амын тоотой, хүүхдийн эрхийн зөрчлийн нөхцөл байдал, нутаг дэвсгэрээс хамааран тоог нэмэх,
- Хүүхэд хамгааллын ажилтныг урамшуулж дэмжих, нийгмийн хамгааллыг нь сайжруулах шаардлагатай.

5 ХҮҮХЭД ХАМГААЛАЛТАЙ ХОЛБООТОЙ ХУУЛЬ, ТОГТООМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

Асуудал

- Үйлчилгээний гол механизмын уялдааны талаарх хууль хоорондын зохицуулалт сул, хүүхэд хамгааллын үйл ажиллагаатай холбоотой хуулиудыг дагаж гарсан журмууд нь зөвхөн хүчирхийллийн хохирогч, гэрч хүүхдэд чиглэсэн хамгааллын үйлчилгээнд голлон анхаарснаас хөдөлмөр эрхэлдэг, ялгаварлан гадуурхагдсан зэрэг хүүхдэд шаардлагатай үйлчилгээгээ авч чадаж буй нь эргэлзээтэй байна.
- Зөрчил, дуудлага цагдаагийн байгууллага эсвэл хүүхдийн тусламжийн утас 108-аар хүлээн авч бүртгэсэн дуудлага, мэдээллээр үйлчилгээний бүртгэл хязгаарлагдаж байна.
- Стандарт шаардлага, удирдамжийг хэрэгжүүлэх төрийн бус байгууллага, иргэний нийгмийн чадавх хангалтгүй, үйлчилгээ үзүүлэгч талуудыг магадлан итгэмжлэх, асуудал удаашралтай байна.
- НҮБ-ын Хүүхдийн Сангийн захиалгаар Хүүхэд хамгааллын тухай хуулийн үнэлгээг Корам Интернэйшнл 2021 онд гүйцэтгэсэн байна. Үнэлгээний тайланд өнгөрсөн дөрвөн жилийн хугацаанд Хүүхэд хамгааллын тухай хуулийн хэрэгжилтэд олон ахиц дэвшил гарсан ч хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ хүртээмжгүй, хүний нөөцийн чадавх сул, санхүүжилт дутмаг, мэдээлэл цуглуулалт болон кейс менежмент хангалтгүй зэрэг олон шалтгааны улмаас хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулах шаардлагатай хэмээн дүгнэсэн байна. (58)
- Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээний чадавх орон нутагт бэхжээгүй байгаа нь мэргэшсэн хүний нөөц дутагдалтай, үүрэг хүлээсэн ажилтны ажлын ачаалал их, тогтвор суурьшилгүй байх, нэг ажилтанд олон ажлыг давхардуулан өгдөг зэргээс ихээхэн шалтгаалж байна.

ХҮҮХЭД ХАМГААЛАЛТАЙ ХОЛБООТОЙ ХУУЛЬ, ТОГТООМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

Санал, зөвлөмж

- Анхан шатны нэгжид буюу гэр бүл, хүүхдэд хүрч ажиллан эрсдэлт хүчин зүйлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх ажилд хүний болон санхүүгийн нөөцийг нэмэгдүүлэх.
- Хууль тогтоомжийг шинэчлэх, нэмэлт өөрчлөлт орох зэрэг нь сайшаалтай боловч хэрэгжиж эхлэх хугацаа “богино” байгаагаас хэрэгжилтийг хангах хангалттай бэлтгэл, зохион байгуулалт хийж чадахгүй байгааг анхаарч, цаашид хууль, тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах “шилжилтийн үе”-ийн зохицуулалт, хугацааг тодорхой зохицуулдаг болох.
- Хууль, хэм хэмжээний актыг хэрхэн хэрэглэх талаар нэгдсэн сургалтыг тогтмол явуулах, гол хэрэгжүүлэгч талуудын ойлголтын зөрүүг арилгах
- Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээний чадавх орон нутагт тогтворжоогүй нь мэргэшсэн хүний нөөц дутагдалтай, үүрэг хүлээсэн ажилтны ажлын ачаалал их, тогтвор суурьшилгүй байх, нэг ажилтанд олон ажлыг давхардуулан өгдөг зэрэг нөлөөлж байна. Иймд журмуудын хэрэгжилтийг хангахад гол хүчин зүйл болох хүний нөөцийг чадавхжуулахад анхаарч ажиллах шаардлагатай байна.
- Хүчин төгөлдөр байгаа журмуудыг сайжруулахдаа хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ механизмтай холбоотой хуулиудад үндэслэн хүүхдэд үзүүлэх үйлчилгээг зааглан, хамаарах субъектын онцлог хэрэгцээ, нөхцөл байдалтай уялдуулан үйлчилгээг төрөлжүүлэх, шаардлагатай үйлчилгээний талаарх журмуудын уялдааг хангахад анхаарах шаардлагатай байна.

6

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭ, ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭХ МЕХАНИЗМ

Нөхцөл байдал

- Хүчирхийллийн хохирогч хүүхдийн талаар хүүхэд өөрөө, найз нөхөд, хэн нэгэн иргэн, багш, эмч, төрийн байгууллагын мэргэжилтнүүд цагдаа, нийгмийн ажилтан, Хамтарсан баг нь яаралтай тусламжийн утас (цагдаагийн газар-102, түргэн тусламж-103, гэр бүлийн хүчирхийллийг мэдээлэх-107, хүүхдийн тусламж-108) болон ТББ-д мэдээлснээр үйлчилгээ эхэлж байна.
- Мэдээлэл хүлээн авсан байгууллага дуудлагыг нөхцөл байдал, аюулын зэргээс хамааран Хамтарсан баг, тухайн аймаг, дүүргийн гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн байгууллага, цагдаад шилжүүлдэг.
- Хамтарсан баг нь орон нутагт суурилсан үйлчилгээг, гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн байгууллага нь аймаг, дүүрэг, үндэсний түвшний хамгаалах байр, сэтгэл зүйн эмчилгээ зэрэг үйлчилгээнд холбон зуучлах, харин цагдаагийн хэлтэс нь гэмт хэргийн болон зөрчлийн шинжтэй кэйсийг шийдвэрлэн ажиллана.
- Дуудлагын мөрөөр очсон үүрэг хүлээгч талууд мэдээллийг бүртгэн авах, яаралтай тусламж, зөвлөгөө үзүүлэх, нөхцөл байдлыг үнэлэх, аюулын зэргийг тодорхойлох, хүчирхийлэгчийг тусгаарлах, таслан зогсоох даамжрахаас сэргийлэх арга хэмжээ авна.
- Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн байгууллага нь бусад салбарын болон ТББ-ын оролцоотойгоор хохирогчийг хамгаалах, тусгаарлах, яаралтай тусламж (эмнэлэг, шүүх шинжилгээ, НЦҮТ, ТХБ, бусдын асрамж), хэрэг хянан шийдвэрлэх байгууллагад хандах, хууль ёсны эрх ашгийг хамгаалах, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, хууль ёсны төлөөлөгчийг томилох, гэр бүлтэй нь ажиллах, нийгэмд эргэн нэгтгэх, хяналт дэмжлэгийн үйлчилгээг үзүүлж байна.

- Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээг төрийн байгууллага бусад байгууллагуудтай хамтран үзүүлж байгаа бөгөөд тус үйлчилгээг улсын төсвөөр үзүүлдэг байна. Үүнээс үзэхэд хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээг төрийн байгууллагуудын манлайлал дор төсвийн санхүүжилтээр үзүүлж байна.
- Хүүхдийн эрхийн улсын байцаагч нь Зөрчлийн хуулийн дагуу торгохоос өөр эрх мэдэлгүй тул Зөрчлийн хуулиар заагдаагүй хүүхэд хамгааллын асуудлыг шийдвэрлэхэд ажиллах боломж хомс байна. Хүүхдүүдийн зүгээс багшийн ёс зүй, харилцааны талаар гомдол их ирдэг бөгөөд энэ асуудлаар Хүүхдийн эрхийн улсын байцаагч ажиллахад багшид шууд арга хэмжээ авч ажиллаж чаддаггүй байна.
- ХЭХЗХ нь ихэвчлэн улиралд нэг удаа, зарим аймаг, дүүрэгт жилд нэг удаа хуралдаж байгаа нь чамлалттай үзүүлэлт.

График 5: Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ, үйлчилгээ үзүүлэх механизм

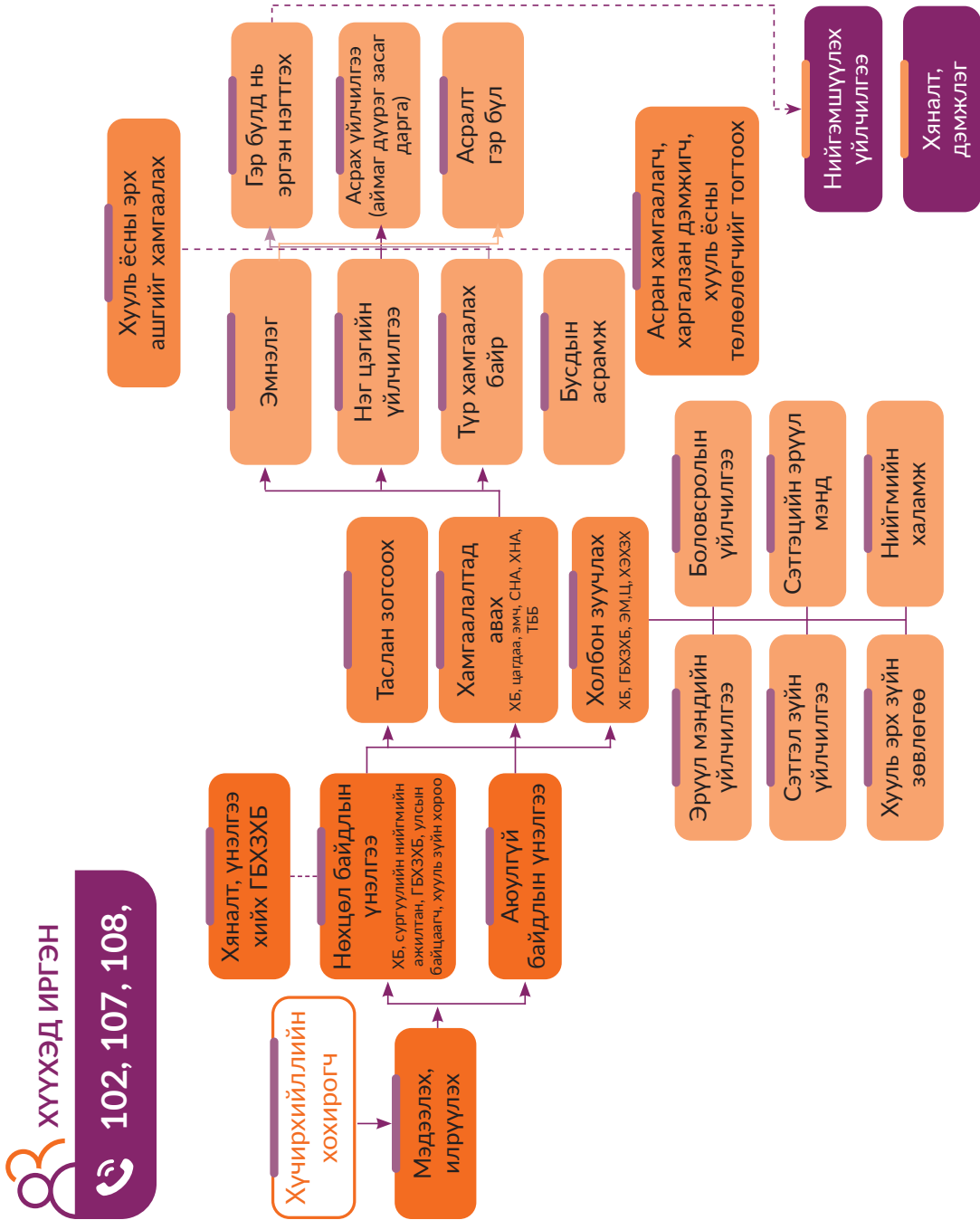
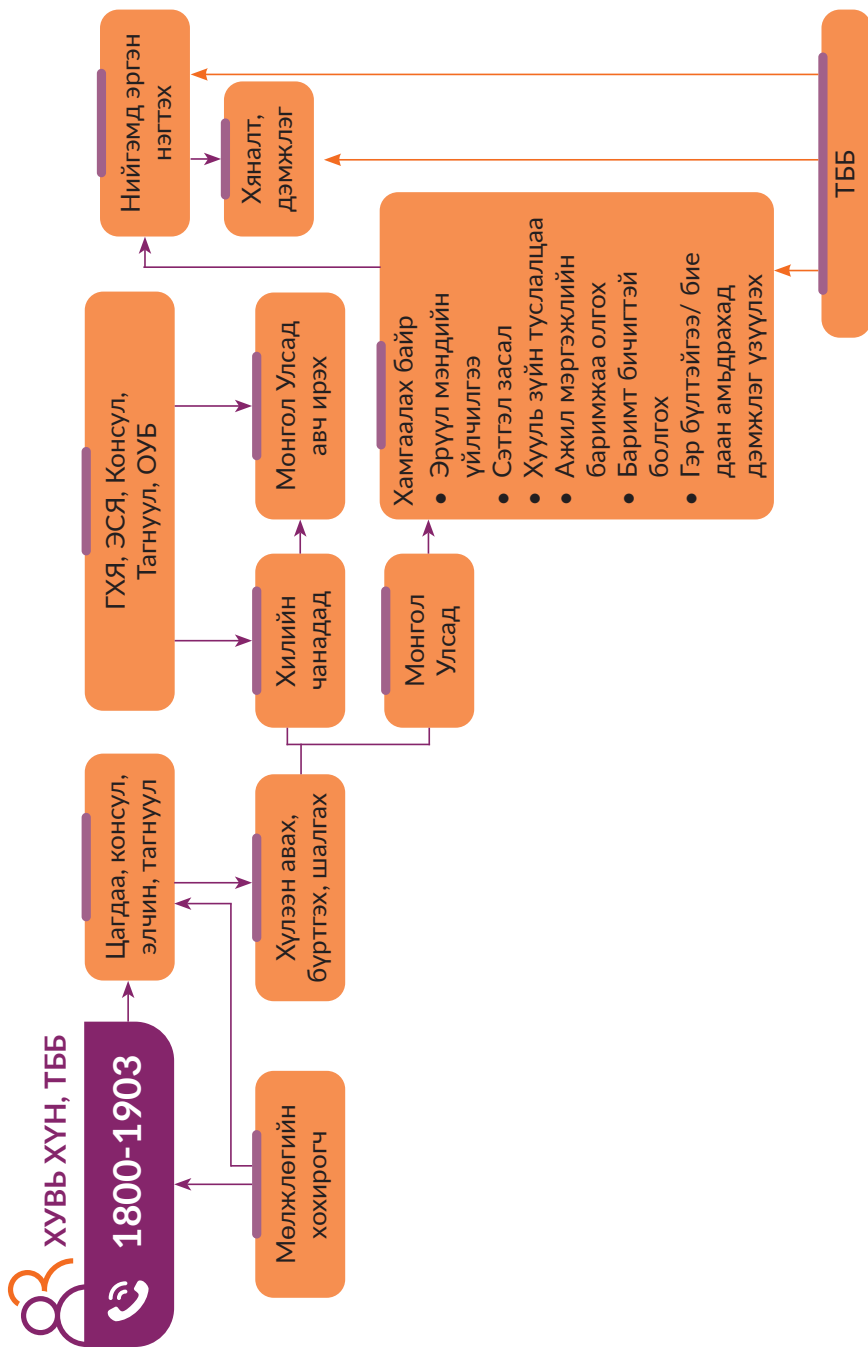

График 6: Мөлжлөгийн хохирогч хүүхдэд үзүүлэх үйлчилгээнд хохирогчийн талаар хандах, мэдээлэл хүргэх

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭ, ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭХ МЕХАНИЗМ

Санал, зөвлөмж

- Хүүхдийг гэр бүлд нь эргэн нэгтгэх эсвэл бусдын асрамж халамжид хүлээлгэн өгсний дараа хяналт, дэмжлэг үзүүлэх асуудалд анхаарлаа хандуулан хариуцлагатай ажиллах
- Хөдөө орон нутгийн хүн ам цөөн, бие биеэ таньдаг, жижиг орон нутгийн хувьд хүүхэд дахин эрсдэлд орсныг мэдэхэд хялбар байдаг бол Улаанбаатар хотын хүн ам ихтэй хороодын хувьд кэйс хаагдсанаар тухайн хүүхдэд үзүүлэх үйлчилгээ зогсдог тул хариу үйлчилгээг үзүүлэхдээ тухайн орон нутгийн онцлог, кэйсийн онцлогийг харгалзан байх
- Мэдээллийн удирдлагын систем байхгүйгээс үйлчилгээ авч байгаа хүүхдүүдийн түүх, нөхцөл байдал тулгамдсан асуудлын талаарх цаг үеийн мэдээллийг үйлчилгээ үзүүлэгч бүх талууд авдаггүй. Тиймээс үр дүнтэй үйлчилгээг хүүхдэд үзүүлж чаддаггүй. Мөлжлөгийн хохирогч хүүхдэд зайлшгүй үзүүлэх нэг үйлчилгээ бол нөхөн сэргээх үйлчилгээ юм. Үүнийг зөвхөн төрийн бус байгууллагууд үзүүлэн ажиллаж байгааг цаашид анхаарах
- Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээг үзүүлэхийн зэрэгцээ урьдчилан сэргийлэх ажлыг хүртээмжтэй, тогтмол зохион байгуулахад төрийн байгууллагуудын оролцоог нэмэгдүүлэх
- Хүүхдийн эрхийн улсын байцаагчийн зөрчил шалгах үйл ажиллагааны хүрээг өргөжүүлэх, үйлчилгээ үзүүлэгч төрийн байгууллагын хамааралгүй, бие даасан байдлаар хяналт, шалгалт хийх эрхтэйгээр ажиллуулах, нийгмийн ажил мэргэжлийн, багадаа 15 жил ажилласан туршлагатай хүнийг ажиллуулах, мөн лиценз олгох
- Хүүхдийн эрхийн улсын байцаагчийн ажлын ачааллыг тооцож, хүртээмжийг хангах үүднээс үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг хангах үүднээс 3,000 хүүхэд тутамд нэг хүүхдийн эрхийн улсын байцаагч ажиллуулж тухайн орон нутгийн сургууль, цэцэрлэг, эмнэлэг, цагдаа, хувийн хэвшлийн байгууллагуудтай хүүхдийн асуудлаар хамтарч ажиллах боломжийг бүрдүүлэх; хүүхдийн эрхийн улсын байцаагчийг ТЗ-6-аар цалинжуулж тогтвортой байдлыг хангах шаардлагатай байна.

ГАНЦААРЧИЛСАН ЯРИЛЦЛАГААС

Хүүхэд бүр регистрийн дугаартай, түүгээр нь боловсрол, эрүүл мэнд, хамгааллын үйлчилгээг тусгайлан харах боломжгүй учир орон нутгийн түвшинд мэдээллүүд нь хоорондоо тулдаггүй, холбогддоггүй. Бүх салбар тус тусдаа явдаг. Гэтэл хүүхэд хамгааллын тогтолцоо чинь датанаасаа эхлэх ёстой. Хүүхдийн мөнгөөр дамжуулан эцэг эх, асран хамгаалагчид хүүхдээ заавал сургах, хөгжүүлэх шаардлага тавьж болно шүү дээ.

7

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭГЧ ТАЛУУДЫН ЧАДАВХ, НӨӨЦИЙН ХУВААРИЛАЛТ

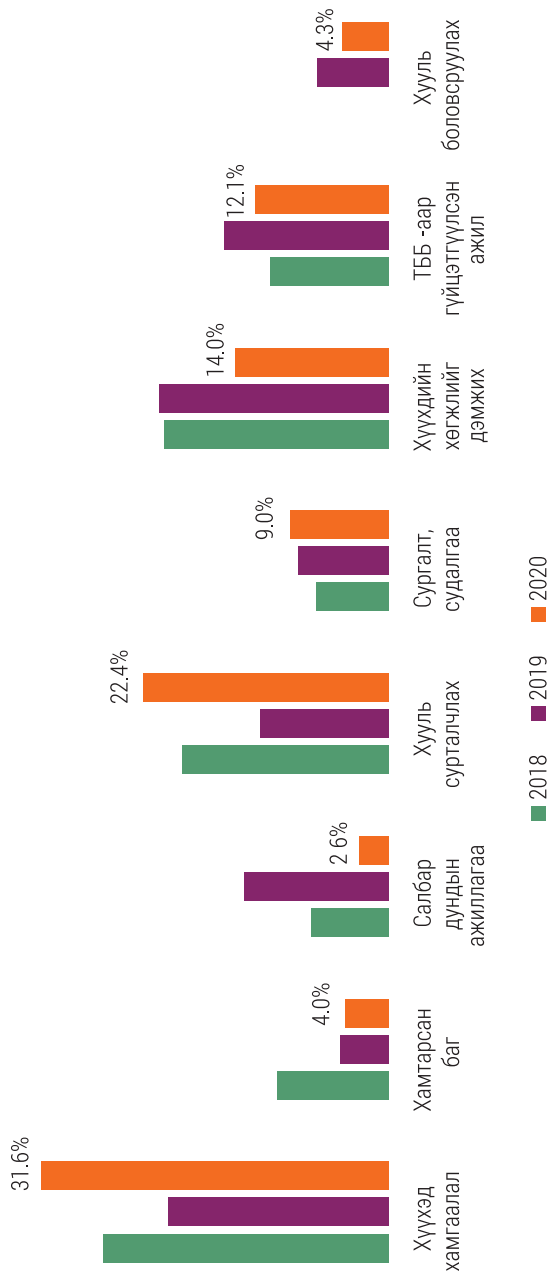
Нөхцөл байдал

- ГБХЗХГ нь хүүхэд хамгааллын үндэсний хэмжээний төсвийн зарцуулалтыг хариуцдаг. Судалгааны явцад улсын хэмжээнд хүүхэд хамгааллын төсөв, санхүүжилтийн зардлын нарийвчилсан дүн, мэдээллийн олдоц, ил тод байдал хангалтгүй.
- ГБХЗХГ нь шилэн дансны тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангаж шилэн дансанд төсвийн зарцуулалтын мэдээллийг тогтмол байршуулдаг хэдий ч хэт ерөнхий, санхүүжилт гаргах тухай тушаалын хавсралтууд дутуу зэргээс хүүхэд хамгааллын үйл ажиллагаанд зориулж буй төсвийн зарцуулалтыг нарийвчлан тооцох боломжгүй байна.
- Нийт төсвийн зарцуулалтад эзлэх хувийг өмнөх онуудтай харьцуулахад 2020 онд хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээний зардал болон хууль сурталчлах, нөлөөллийн ажилд зарцуулж буй төсвийн зарцуулалтын хувь нэмэгдсэн бол харин хамтарсан багийн зардал, хүүхдийн хөгжил, оролцоог дэмжих зардал, салбар дундын хамтын ажиллагааны зардлын нийт төсөвт эзлэх хувь тус тус буурсан.
- Хандивын хэмжээ 2017 онтой харьцуулахад 2020 онд 2 дахин нэмэгдсэн байна. Шилэн дансны мэдээллээр хандив, тусламжийн дийлэнх хэсгийг бусдаар гүйцэтгүүлсэн ажил, үйлчилгээний төлбөр хураамжид зарцуулжээ.

Хүснэгт 7: Хүүхэд хамгааллын төсвийн зарцуулалт (сая төгрөгөөр)

№	Байгууллага	2017	2018	2019	2020
1	ГБХЗХГ	645.8	2,796.0	5,099.7	2,010.6
2	Нийслэл, 21 аймаг	172.3	3,064.8	2,061.8	3,979.9
3	ХНХЯ	-	-	499.3	267.0
	Нийт	900.1	5,860.8	7,660.8	6,257.6

График 11: Нийт төсөвт эзлэх үйл ажиллагааны зардлын хувь

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭГЧ ТАЛУУДЫН ЧАДАВХ, НӨӨЦИЙН ХУВААРИЛАЛТ /орон нутгийн түвшинд/

Нөхцөл байдал

- Нийслэлийн Засаг даргын захирамжаар НГБХЗХГ-т нийслэлийн төсвөөс санхүүжилт олгодог.
- НГБХЗХГ нь улсын төсвөөс сүүлийн 3 жилд тогтмол жил бүр нэг орчим тэрбум төгрөгийг гэр бүл, хүүхэд хамгаалалд зориулан зарцуулж байна.
- Нийслэлийн төсвөөс 2018 онд 220 сая төгрөгийг зарцуулж байсан бол тус хэмжээ жил бүр нэмэгдсээр 2020 онд 528 сая төгрөгт хүрчээ.
- Судалгаанд хамрагдсан нэг аймгийн хэмжээнд хүүхэд хамгааллын зардалд улсын төсвөөс 2019 онд 68 сая, 2020 онд 78 сая, 2021 онд 121.3 сая төгрөг батлагдсан.
- Орон нутагт хамтарсан багийн төсвийн зарцуулалт харилцан адилгүй байна. Тухайлбал, 2020 онд Баянхонгор аймаг, Архангай аймаг, Төв, Увс аймгуудад хамтарсан багийн төсвийн зарцуулалт бусад аймгаас харьцангуй өндөр байгаа бол Баян-Өлгий, Дундговь, Ховд аймгуудад хамтарсан багт мөнгө зарцуулаагүй байна.
- Мөн нийслэлийн дүүргүүдээс Чингэлтэй дүүрэг 26.4 сая төгрөгийг зарцуулсан бол бусад дүүргүүд харьцангуй бага төсвийг зарцуулжээ.

Хүснэгт 9: Нийслэлийн Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газрын төсөв (сая төгрөгөөр)

Он	Эх үүсвэр	хэмжээ сая
2018 онд	- Нийслэлээс /дэд хөтөлбөрүүдэд зориулж, хүүхдийн зусланд зориулж/;	219.3
	- НҮБ-ын Хүүхдийн Сангаас /Хүүхдийн хөгжил, хамгааллын үйлчилгээ, хариу үйлчилгээ/	71.3
	- Улсын төсвөөс	935.0
Нийт		1,225.6
2019 онд	- Нийслэлээс	416.6
	- НҮБ-ын Хүүхдийн Сангаас /Зорилтот бүлэгт сургалт/	33.0
	- НҮБ-ын Хүүхдийн Сангаас /Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээ/	76.0
	- Улсын төсвөөс	988.1
Нийт		1,513.7
2020 онд	- Нийслэлээс	527.9
	- НҮБ-ын Хүүхдийн Сангаас /эрсдэлийг бууруулахад/	59.7
	- НҮБ-ын Хүүхдийн Сангаас /Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээ/	54.3
	- Улсын төсвөөс	1.0 тэр бум
Нийт		1,642.3

Хүснэгт 10: Аймгийн ГБХЗХХ-ийн төсвийн зарцуулалт (төгрөгөөр)

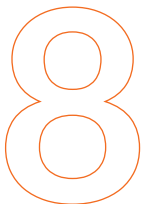
Төсвийн зарцуулалтын ангилал	2018 он	2019 он	2020 он
Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээ		5,970,000	16,427,500
Хууль сурталчлах	1,444,000	4,429,064	16,429,520
Сургалт	835,000	4,920,000	9,004,600
Хүүхдийн хөгжил	4,294,600	35,700,000	12,791,750
Төрийн бус байгууллага	750,000	1,500,000	21,796,350
Бусад	450,000	15,600,000	1,323,480
Нийт	7,773,600	68,119,064	77,773,200

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭГЧ ТАЛУУДЫН ЧАДАВХ, НӨӨЦИЙН ХУВААРИЛАЛТ

Санал, зөвлөмж

- Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний эрэлт хэрэгцээ жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байгаа бөгөөд одоогийн улсын төсвөөс хуваарилж байгаа санхүүжилтийг 13 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлж 21 тэрбум төгрөгт хүргэх шаардлагатай юм.
- Төсвийн байгууллага шилэн дансанд төсвийн зарцуулалтын мэдээллийг байршуулдаг хэдий ч хэт ерөнхий, санхүүжилт гаргах тухай тушаалын хавсралтууд дутуу зэргээс хүүхэд хамгааллын үйл ажиллагаанд зориулж буй төсвийн зарцуулалтыг нарийвчлан тооцох боломжгүй байна.
- Хамтарсан багийн зардал, хүүхдийн хөгжил, оролцоог дэмжих зардал, салбар дундын хамтын ажиллагааны зардлын нийт төсөвт эзлэх хувь тус тус буурсан байна.
- Хүүхэд хамгааллын зардалд зориулсан улсын төсвийг аймаг тус бүрээр авч үзэхэд нэг аймагт дунджаар 3 сая төгрөг ногдож байхад харин зарим аймагт 77 сая төгрөгийг Хамтарсан багийн үйл ажиллагаанд зарцуулсан байна. Энэ нь аймаг тус бүрд харилцан адил, тэнцвэртэй санхүүжилтийн бодлого байхгүй байгааг илтгэж байна. Тиймээс тухайн орон нутгийн хүн амын тоо, онцлог нөхцөлөөс улбаалан тэнцвэртэй хуваарилах шаардлагатай юм.
- Төсвийн зарцуулалтын зориулалт, ангилал тодорхойгүй байна. Тиймээс хүүхэд хамгааллын зардал нь халамжийн үйлчилгээ болон бусад салбарын зардалтай давхцах, зориулалтын бусаар зарцуулагдах зэрэг хүндрэлүүдтэй тулгардаг.
- Хүүхэд хамгааллын зардлын нэгж бүрийн жишиг норм, норматив, тариф байхгүй байна. Иймд төсвийн зарцуулалт бодитой бус, үр ашиг, үр дүн багатай зарцуулагдах эрсдэлтэй байгаа нь харагдаж байна.

- Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ үзүүлэгч ГБХЗХГ болон харьяа хэлтсийн ажилтнуудын хувьд ажлын ачаалал их, ажлын байранд сурах боломж бага, ирээдүйд ямар тогтолцоогоор албан тушаал ахиж, мэргэшиж ажиллах нь тодорхойгүй байна.
- Монголд нийгмийн ажилтныг 1997 оноос тусгайлан бэлтгэж байгаа боловч нийгмийн ажилтны карьер хөгжилд нарийвчлан мэргэших, мэргэжил дээшлүүлэх, карьер төлөвлөлт, мэргэжлийн зэрэг, лицензжүүлэх, цалин, урамшуулал шатлалтай нэмэгдүүлэх тогтолцоо хараахан хөгжөөгүй.
- Дэлхийн Зөн Монгол ОУБ, Японы Хүүхдийг Ивээх Сан, Норвегийн Тусламжийн Байгууллага, Гүүд нэйборс зэрэг хэд хэдэн олон улсын төрийн бус байгууллагууд нь Монгол Улсын хэмжээнд хүүхэд хамгаалал, хүүхдийн хөгжил чиглэлээр өргөн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулдаг хамгийн их санхүүжилтыг зориулдаг байгууллагууд юм. Жишээ нь: Дэлхийн Зөн Монгол ОУБ-ын сүүлийн 3 жилд жил бүр дунджаар 6.5 тэрбум төгрөгийг хүүхэд хамгаалалд, 9 тэрбум төгрөгийг хүүхэд ивээн тэтгэх хөтөлбөрт зориулан зарцуулж байна. Энэ нь нийт дүнгээрээ хүүхэд хамгаалалд зарцуулж буй улсын төсвөөс бараг 2 дахин өндөр үзүүлэлт юм.

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ТОГТОЛЦООНЫ ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА, САЛБАР ДУНДЫН ЗОХИЦУУЛАЛТ

Асуудал

- Аймаг, нийслэл, дүүргийн Хүүхдийн төлөө Зөвлөл хуулиар хүлээсэн үүргээ гүйцэтгэж байгаа эсэхэд хяналт байхгүй, гишүүдийн ажил үүргийн биелэлт, жилийн гүйцэтгэлийн үнэлгээнд ордоггүй учир тус зөвлөл сайн дурын үндсэн дээр ажиллаж байна.
- Ерөнхий боловсролын сургуулийн орчин дахь Хүүхэд хамгааллын бодлого батлагдаад даруй дөрвөн жил болж байгаа ч хэрэгжилтийн хувьд учир дутагдалтай байна. Багш нарын хувьд хүүхдийн эрх, хамгааллын талаар мэдлэг дутмаг байгаа учир заавал мэдээлэх үүргээ төдийлөн ухамсарлахгүй байна.
- Сургуулийн орчинд гарч байгаа хүүхэд хамгааллын хамгийн түгээмэл асуудал нь багшийн ёс зүйн зөрчил, үе тэнгийн дээрэлхэлт, ялгаварлан гадуурхалт, мөн дотуур байрны сурагчдын асран хамгааллын асуудал юм.
- Боловсролын байгууллагын сургалтын орчин, дотуур байранд хүүхэд хүчирхийлэлд өртөхөөс урьдчилан сэргийлэх журмыг хэрэгжүүлэхэд мэргэжил арга зүйн дэмжлэг сул, зориулсан төсөвгүйгээс тухайн сургуулийн захирлын мэдлэг, хандлага, түршлагаас тухайн журмын хэрэгжилт бүрэн хамаарч байна.
- Сургуулийн дотуур байр боловсролын салбарт харьяалагддаг учир хүүхэд хамгааллын ажилтнууд төдийлөн очдоггүй тухай олон удаа дурдагдсан.
- Хүүхэд гэр бүлийн хүчирхийлэл, үе тэнгийн дарамт, дээрэлхэл, ялгаварлан гадуурхалд өртөхөд сургуулийн нэр дээр асуудал үүсдэг тул сургуулийн нэр хүндэд халтай гэж үзэн нуун дарагдуулдаг, хүүхдийг сургуулиас шилжүүлдэг үзэгдэл амь бөх хэвээр байна
- Хүний наймаа, бэлгийн мөлжлөгийн хохирогч хүүхдэд үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний үед эмч, ажилтнуудад маш тодорхой мэдлэг мэдээлэл хэрэгтэй байгааг судалгааны үед онцолж байсан боловч энэ төрлийн төсвийг эрүүл мэндийн салбарын төсөвт тусгадаггүй.
- Монгол Улсын газар зүйн онцлог, Улаанбаатар дахь хүн амын төвлөрлөөс шалтгаалан аймаг, сумын түвшинд хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ үзүүлдэг төрийн бус, иргэний нийгмийн байгууллага хангалтгүй байна.

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ТОГТОЛЦООНЫ ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА, САЛБАР ДУНДЫН ЗОХИЦУУЛАЛТ

Санал, зөвлөмж

- Хүүхдийн эрхийн тухай хуулийн 16.1-д заасан Хүүхдийн төлөө зөвлөлийн чиг үүргийг оновчтой болгох, удирдлага, арга зүйн дэмжлэг үзүүлдэг байх
- ХТЗ-ийн гишүүдийн үндсэн албан тушаалын ажил үүргийн хуваарьт тус зөвлөлд үр дүнтэй ажиллах талаар нэмж оруулах, гишүүдийг тогтмол мэдээллээр хангах, чадавхыг бэхжүүлэх, үйл ажиллагааг нь хянах хэрэгтэй байна.
- Салбар бүрд хүүхэд хамгааллын асуудал хариуцсан мэргэжилтэн ажиллуулах, салбар бүрт хүүхэд хамгааллын чадавхыг бэхжүүлэх сургалтыг одоо байгаа сургалтын системд суулгах, урьдчилан сэргийлэх, хариу арга хэмжээнд шаардлагатай төсөв, хөрөнгийг жил бүр салбарын төсөвт суулгах ажлуудыг хийснээр хүүхэд хамгааллын тогтолцоонд оролцогч тал бүр үүрэг хариуцлагатайгаар, нөөцтэйгөөр үйл ажиллагаагаа хамтран явуулах боломж бүрдэнэ.
- Нийгмийн ажилтан л хүүхэд хамгааллын ажлыг зохион байгуулах ёстой гэсэн хандлага түгээмэл байгаагаас багш, бусад ажилтнуудын зүгээс хамгаалал шаардлагатай хүүхдийг нийгмийн ажилтанд даатган үлдээдэг байдлыг таслан зогсоох. Сургуулийн багш, ажилтнуудын ажил үүргийн хуваарьт хүүхэд хамгааллын ажлыг оруулж, сургуулийн зүгээс хийж байгаа ажлыг нь ойлгон дэмжих хандлага дутмаг байгааг онцгой анхаарах
- Нийгмийн ажилтанд хүүхэд хамгааллын чиглэлээр мэргэжлийн арга зүй, дэмжлэг үзүүлдэггүй, мэргэжлийн удирдлага, арга зүйг хаанаас хэрхэн хангах нь тодорхойгүй, аюулгүй байдлыг нь хангах тогтолцоо байхгүй.
- Боловсролын байгууллагын сургалтын орчин, дотуур байранд хүүхэд хүчирхийлэлд өртөхөөс урьдчилан сэргийлэх журмыг хэрэгжүүлэхэд зориулсан төсөвтэй болгох
- Эрүүл мэнд, боловсролын байгууллагын ажилтнууд хүчирхийлэлд өртсөн, хүний наймаа, бэлгийн мөлжлөг зэрэг гэмт хэргийн хохирогч болж болзошгүй хүүхдийг таньж илрүүлэх, эдгээр хүүхдэд хэрхэн тусламж үйлчилгээ үзүүлэх талаар тодорхой мэдлэг мэдээлэл хэрэгтэй байна.

9

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ТАЛААРХ НИЙГМИЙН ҮЗЭЛ БОДОЛ, ХАНДЛАГА, ХҮҮХДИЙН ОРОЛЦОО

Асуудал

- Иргэдийн дунд хүүхэд хамгаалал гэдгийг хүүхэд гэмт хэрэг, зөрчлийн хохирогч болсон хойно нь хүүхдэд үзүүлэх үйлчилгээ гэсэн ойлголт давамгайлж байгаа бөгөөд хүүхэд хамгааллын амин сүнс нь урьдчилан сэргийлэх ажил гэдгийг иргэд, үүрэг хүлээгчдийн зүгээс төдийлөн ухамсарлахгүй байна.
- Хэдийгээр нийгмийн үзэл бодол, хандлага хүүхдийг хамгаалахад чиглэж байгаа ч улс төрийн намууд, төрийн албан тушаалтнуудын хувьд хүүхдийн эрхийн асуудал төдийлөн чухал асуудлын тоонд эрэмбэлэгдэн орж чадахгүй байна.
- Улсын хэмжээнд хүүхдийн эрх, хамгааллын чиглэлээр тогтмол судалгаа, шинжилгээ хийдэггүй, тэр дундаа хөдөлмөр эрхэлж байгаа хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн талаар үндэсний түвшинд хийсэн судалгаа, мэдээлэл дутмаг байгаа нь хүүхдийн эрхийг хамгаалах чиглэлээр оновчтой үйл ажиллагаа явуулахад бэрхшээлтэй байна.
- Хэдийгээр өвөл, хаврын улирлын хурдан морины уралдааныг Засгийн газраас хориглосон боловч зуны улиралд үндэсний их баяр наадамтай холбоотой морин уралдаан уламжлалт соёл гэсэн нэрийн дор огт шийдвэрлэгдэхгүй, хүүхдийн эрх зөрчигдсөөр байна. Үндэсний баяр наадмын тухай хуулиар хурдан морины уралдаанч хүүхдийн насыг 7 нас гэж заалт хүчин төгөлдөр үйлчилсээр байна.
- Өнөөгийн хүүхэд хамгааллын тогтолцоонд хүүхдийн оролцоо нь хамгийн сул талбаруудын нэг байгаа бөгөөд хүүхэд хамгааллын үйл ажиллагааг төлөвлөх, төсөвлөхөд хүүхдийг оролцуулдаггүй.
- Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ үзүүлэхдээ тухайн хүүхдийн хүсэл сонирхолыг харгалзан үздэггүй. ТББ-ын хамгаалах байранд байгаа хүүхдээс сэтгэл зүйч, нийгмийн ажилтан нь гэр бүлдээ эргэн очих эсвэл асрамжийн газар шилжих хүсэлтэй эсэхийг нь асуун харьяа дүүрэг, аймгийн ГБХЗХХ болон Хамтарсан багт нь уламжилж хэлсэн боловч хүүхдийн хүслээр асуудлыг шийдээгүйгээс тухайн хүүхэд 2 жилийн дотор 4 өөр хамгаалах байранд нийт 8 удаа очсон тохиолдол гарсан.
- ЕБС-ийн хөтөлбөрт хүүхдийн амьдрах ухаан, даван туулах чадварт сургах хөтөлбөр хангалтгүй бөгөөд сургуулиас гадуурх үйл ажиллагаагаар эдгээр чадварыг эзэмших боломжтой. Гэтэл эдгээр чадварыг эзэмшүүлэх сургалтуудыг өгч буй сургалтын төв, сургууль нь төлбөртэй байдгаас хүүхэд бүрт хүртээмжтэй биш байна.

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ТАЛААРХ НИЙГМИЙН ҮЗЭЛ БОДОЛ, ХАНДЛАГА, ХҮҮХДИЙН ОРОЛЦОО

Санал, зөвлөмж

- Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр түгээж буй хүүхэд хамгааллын мэдээлэлд хүүхэд эрсдэлд орсон нөхцөлд хүүхдийн тусламжийн утас 108-д мэдээлнэ, Хамтарсан баг үйлчилгээ үзүүлнэ гэсэн агуулгатай мэдээлэл, сурталчилгаа давамгайлж байгааг өөрчилж урьдчилан сэргийлэх үзэл хандлагад чиглүүлэх
- Ажил олгогчид ажилтныхаа хүүхдийн сайн сайхан байдал, хамгаалалд санаа тавьж, дэмжиж ажиллах
- 2021 онд ОУХБ-ын Шинжээчдийн хорооноос хурдан морь унаач хүүхэд гэмтэл бэртэл авч амь насаа алдаж байгаад санаа зовниж байгаагаа илэрхийлэн, хурдан морины уралдаан нь хүүхдүүдийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд аюултай гэдгийг санан, жилийн аль ч улиралд 18-аас доош насны хүүхдийг хурдан морь унаж уралдах, бэлтгэл, сунгаанд оролцуулахгүй байхыг хуулиар баталгаажуулж, хэрэгжилтийг хангаж ажиллах зэргээр Монгол Улсын Засгийн газар шаардлагатай арга хэмжээг яаралтай авахыг зөвлөжээ.
- Улсын хэмжээнд хүүхдийн эрх, хамгааллын чиглэлээр тогтмол судалгаа, шинжилгээ хийдэг болох шаардлагатай байна.
- Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний явцад хүүхдийн оролцоог хангах талаар НҮБ-ын үндсэн хэл дээрх арга зүй, гарын авлага, эх сурвалжийг судлан Монголын нөхцөл байдалд уялдуулан, нэн шаардлагатай мэдээллийг эх хэлнээ буулган хүүхэд хамгааллын тогтолцооны үүрэг хүлээгч, үйлчилгээ үзүүлэгч талуудад хүргэх, сургах, хэрэгжүүлэх замаар үйлчилгээг хүүхэд, гэр бүлд хүртээмжтэй болгох шаардлагатай.
- Судалгаанд оролцсон 14-18 насны хүүхдүүдийн хувьд бид өөрсдийгөө аливаа эрсдэлээс хамгаалж чадна. Ингэхийн тулд бидэнд мэдлэг, мэдээлэл хамгийн чухал гэдгийг онцолж байлаа.

10 ХҮҮХЭД БА ХУУЛЬ

Нөхцөл байдал

- Насанд хүрээгүй хүнээс үйлдэгдсэн гэмт хэргийн 631 буюу 77.8 хувийг хөнгөн, 180 буюу 22.2 хувийг хүнд гэмт хэрэг эзэлж, 68.8 хувь нь Улаанбаатар хотод, 31.2 хувь нь орон нутагт тус тус бүртгэгдсэн.
- Хэдийгээр насанд хүрээгүй хүний үйлдсэн нийт гэмт хэргийн тоо буурсан боловч хүчиндэх гэмт хэрэг 25 хувиар, хөдөлгөөний аюулгүй байдал, тээврийн хэрэгслийн ашиглалтын журам зөрчсөн гэсэн 2 төрлийн хэрэг 28.6 хувиар тус тус өссөн.
- Эрүүгийн хуулиар гэмт хэргийг нийгмийн хор аюул, учруулах хор уршиг зэрэг шинжээр нь хөнгөн болон хүнд гэж ангилдаг бөгөөд 14-16 насны этгээдийн үйлдсэн гэх 12 төрлийн гэмт хэргийн 31 төрлийн зүйлчлэл дээр үзэхэд 11 зүйлчлэл бүхий гэмт хэрэг нь хөнгөн бөгөөд хохирол шаардахгүй гэмт хэрэгт хүүхдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр зохицуулжээ.
- Гэмт хэргийн талаар гомдол, мэдээлэл цагдаагийн байгууллагад ирмэгц 5 хоногийн дотор мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж болно. Тус ажиллагааны явцад тухайн хэрэгт холбогдсон байж болзошгүй этгээдээс “гэрч”-ийн мэдүүлэг авч улмаар гэмт хэргийн шинжтэй байна гэж үзвэл мөрдөн шалгах ажиллагааг эхлүүлнэ.
- Эрүүгийн хуулийн 16 дугаар бүлэгт Хүүхдийн эсрэг гэмт хэргийн талаар зүйлчилсэн байдаг. Мөн бусад төрлийн хүчиндэх, хулгайлах, залилах, хүний биед гэмтэл учруулах зэрэг 8 төрлийн гэмт хэргийн улмаас хүүхэд хохирсон гэм буруутай этгээдэд ногдуулах ялыг хүндрүүлэхээр зохицуулсан. Тэр дундаа 14 насанд хүрээгүй буюу “бага нас”-ны хүүхэд хохирогч болсон 6 төрлийн гэмт хэргийг үйлдсэн этгээдийн ялыг хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд оруулсан.
- 2014 онд хийгдсэн виктимологийн судалгаагаар манай улсад гэмт хэрэгт өртөгсдийн 35 орчим хувь нь гэмт хэрэгтнээс айж болгоомжилсны улмаас хуулийн байгууллагад хандаагүй ба үүний 50 орчим хувь нь гэмт этгээдийн зүгээс үзүүлсэн заналхийллийн улмаас мэдээлэхээс татгалзаж байсныг тогтоож байжээ.

ХҮҮХЭД БА ХУУЛЬ

Асуудал

- Хулгайн гэмт хэрэгт холбогдсон хүүхдүүдийн олонх нь бусдын орон байранд нэвтэрсэн үйлдэл байдаг тул шүүхээс зөвхөн “хорих ял” оногдуулдаг байна.
- Гэмт хэргийн талаар гомдол мэдээлэл хүлээн авах, шалгах ажиллагаанд сэжиглэгдэж байгаа хүн нь хүүхэд байх тохиолдолд хэрхэн шалгах талаар зохицуулалт байхгүй, “гэрч” гэж мэдүүлэг авдаг нь хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааны хамгийн чухал хэсэгт хүүхэд хамгааллын асуудлыг авч хэлэлцэхгүй байгаа нь харагдаж байна.
- Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үед мөрдөн байцаалтын ажиллагаа эхлэхээс өмнө хүүхдийг хэрхэн оролцуулах, хувийн байдлыг тогтоох, насанд хүрээгүй хүнийг хэрхэн хамгаалах талаар зохицуулалт байхгүй, эсрэг хүйсийн алба хаагч нар холбогдогч хүүхэдтэй холбоотой ажиллагаа хийх, мэдүүлэг авах зэрэг нь мөн л хүүхэд хамгааллын ноцтой асуудлуудын нэг юм.
- ЦЕГ-ын “Насанд хүрээгүй хүнээс үйлдэгдсэн гэмт хэргийн нөхцөл байдлын талаар” гаргасан тоон мэдээлэл нь УЕПГ болон ШЕЗ-ийн тоон мэдээллийн суурь өгөгдөлтэй хэрхэн нийцдэг талаар судлах боломжгүй байх тул улсын хэмжээнд хүүхэд холбогдсон эрүүгийн хэрэгт зөвхөн мөрдөн байцаалтын ажиллагаанаас гадна бусад бүх үе шатанд хүүхдийн эрх хэрхэн хангагддаг талаар дүгнэлт хийх боломжгүй байна.
- Гэрч хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн дагуу хамгаалалт авсан хохирогчид дунд гэр бүлийн хүчирхийллийн гэмт хэргийн хохирогч ихэнх хувийг эзэлж байна. Хэрэгжүүлсэн аюулгүй байдлын хамгаалалтын судалгаанаас харахад гэрч, хохирогчийг “баталгаатай” хамгаалж байгаа гэсэн итгэл төрүүлдэг биечилсэн хамгаалалт болон аюулгүй газарт түр байрлуулах аргыг цөөн хэрэглэдэг байна.
- Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар тодорхой тохиолдолд хүүхэд нэхэмжлэгч, хариуцагч байж болохоор

хуульчилсан боловч шүүхийн цахим программ (Иргэн-2014)-д энэ төрлийн хэргийг ангилан бүртгэдэггүй.

- Өсвөр насны хүүхэдтэй холбоотой гарсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаанд зөвхөн “хорих ял шийтгүүлсэн” хүүхэдтэй холбоотой хөнгөвчилсэн зохицуулалт үйлчилж байна. Бусад төрлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаан дахь хүүхдийн эрхийн асуудлыг хуулиар нарийвчлан зохицуулаагүй байна.

ХҮҮХЭД БА ХУУЛЬ

Санал, зөвлөмж

- Эрүүгийн хэрэгт холбогдсон хүүхдийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хууль ёсны төлөөлөгч, оролцох боломжгүй бол сурган хүмүүжүүлэгч эсвэл хүүхдийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын ажилтан оролцохоор хуульчилсан боловч зарим ажиллагаанд зөвхөн “хууль ёсны төлөөлөгч” гэж зохицуулсан. Иймээс хүүхэдтэй ашиг сонирхлын зөрчилтэй, хүүхдийг хамгаалах боломжгүй хууль ёсны төлөөлөгчийн оронд хүүхдийн эрх ашгийг хамгаалах боломжтой бусад субъект оролцох боломжийг бий болгох
- Хохирогч, холбогдогч эмэгтэй болон эрэгтэй хүүхдээс (ялангуяа хүчингийн гэмт хэргийн үед) мэдүүлэг авах ажиллагааг зайлшгүй ижил хүйсийн алба хаагчаар гүйцэтгүүлэх, энэ чиглэлийн хүний нөөцийг бэлтгэх
- Гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэх явцад иргэний аюулгүй байдлыг төрөөс “баталгаатай” хамгаалж чадахгүйн улмаас тэдэнд амь нас, эд хөрөнгө, сэтгэл санааны бодит хор аюул учрахаар бол аливаа иргэн нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцохоос татгалзах нөхцөл байдал үүсэх магадлалтай. Тиймээс гэрч, хохирогч хүүхдийг “баталгаатай” хамгаалах тогтолцоог бий болгох зайлшгүй шаардлагатай байна.

- гэрч, хохирогч хамгааллын нэг чухал арга болох хамгаалалтад байгаа этгээдийн хувийн мэдээллийг байцаалтын тэмдэглэл болон гэмт хэргийн тухай өгөгдөлд тусгахгүй, энэ мэдээллүүд нь тусгай хэрэгт хөтлөгдөж байхаар зарим оронд хэрэглэдэг аргыг нэвтрүүлэх хэрэгтэй байна.
- Монгол Улсын дээд шүүхийн 2017.12.25 өдрийн 03 дугаар “Гэр бүлийн холбогдолтой эрх зүйн маргааныг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд анхаарах зарим асуудал” зөвлөмжөөр “гэрлэгчдийн эд хөрөнгийг хүүхдүүдэд нь тэнцүү хуваадаг нь эрх зүйн хувьд алдаатай болно” гэсэн нь хүүхдийн өмчлөх эрхэд сөрөг нөлөөтэй байж болзошгүй тул цаашид энэ тогтоолын үр дагаварыг судлах, шаардлагатай бол хүчингүй болгох эсвэл илүү тодорхой албан ёсны тайлбар хийх шаардлагатай.
- Хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнссэн, хорих ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоолыг биелүүлэхийг хойшлуулсан өсвөр насны хүүхдэд хэрхэн хяналт тавих, боловсрол эзэмших эрхийг нь хэрхэн хангах, хүүхэд хамгааллын бусад байгууллагатай хэрхэн хамтран ажиллах талаар нарийвчлан зохицуулах

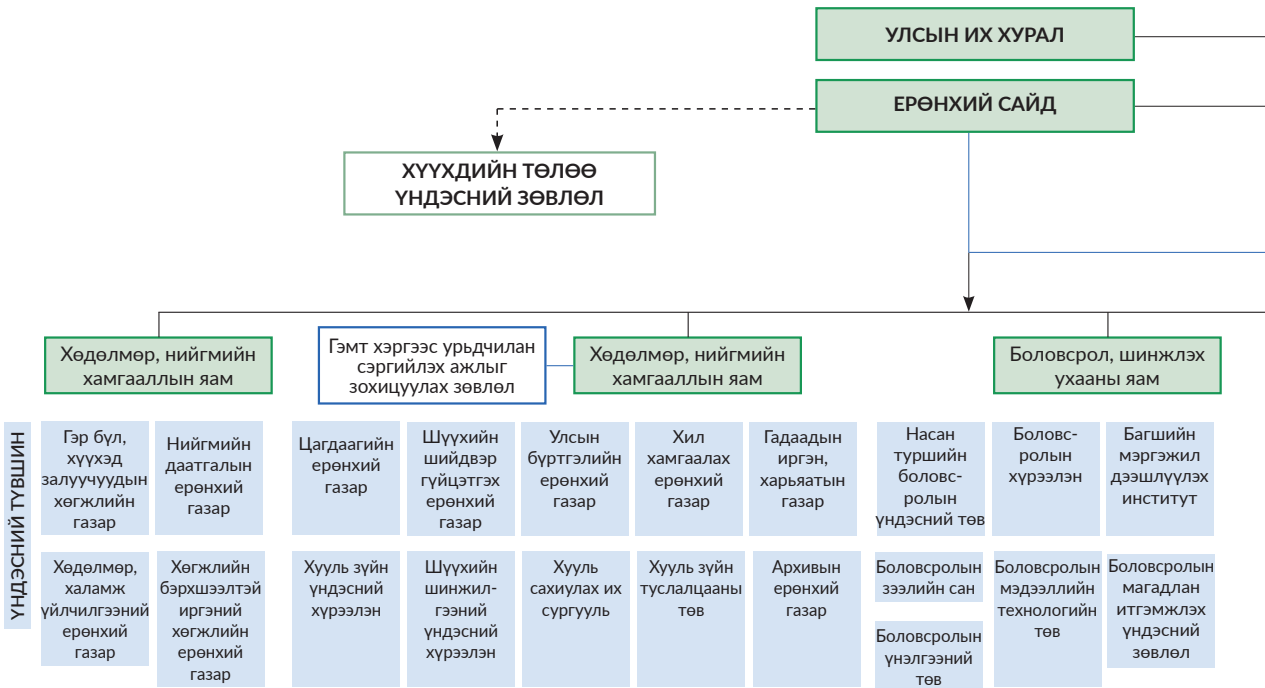
Хавсралт 01

№	Олон улсын гэрээ, конвенцийн нэр	Соёрхон баталсан огноо
1	Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал	1948.12.10
2	Боолчлол, боолын худалдааг хориглох тухай конвенц	1968.10.31
3	Боловсролын талаар алагчлахтай тэмцэх тухай Конвенц	1964.09.22
4	Арьс, үндсээр алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын Конвенц (1966)	1969.03.31
5	Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пакт (1966)	1974.11.18
6	Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын Пакт (1966)	1974.11.18
7	Олон улсын зэвсэгт мөргөлдөөнд хэлмэгдэгсдийг хамгаалах тухай 1949 оны конвенц	1977.12.12
8	Олон улсын бус шинж чанартай зэвсэгт мөргөлдөөнд хэлмэгдэгсдийг хамгаалах тухай конвенцийн (1949.8.12) 2-р нэмэлт протокол	1977.12.12
9	Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай Конвенц (1979)	1981.07.20
10	Газар доор буюу уурхайд ажиллагсдын насны доод хязгаарын тухай (ОУХБ-ын 123)	1981.12.03
11	Хүүхдийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенц	1990.07.05
12	Сайн дурын үндсэн дээр гэрлэх, гэрлэх насны доод хязгаар болон гэрлэлтийг бүртгэх тухай Конвенц (1,2)	1991.04.15
13	Хүмүүсийг барьцаанд авахтай тэмцэх тухай конвенц	1992.04.10
14	МУЗГ, НҮБ-ын Хүүхдийн Сангийн хоорондын хамтын ажиллагааны тухай үндсэн хэлэлцээр	1994.02.08
15	Хүүхдийг хамгаалах болон улс хооронд үрчлэх асуудлаар хамтран ажиллах тухай конвенц	1993.05.29
16	Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай конвенц	1992.04.10
17	Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрийг устгах тухай (ОУХБ-ын 182)	2000.11.19
18	Эрүүдэн шүүх болон бусад бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг Конвенц	2000.11.02
19	Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх эм, бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг” конвенц	2001.01.25

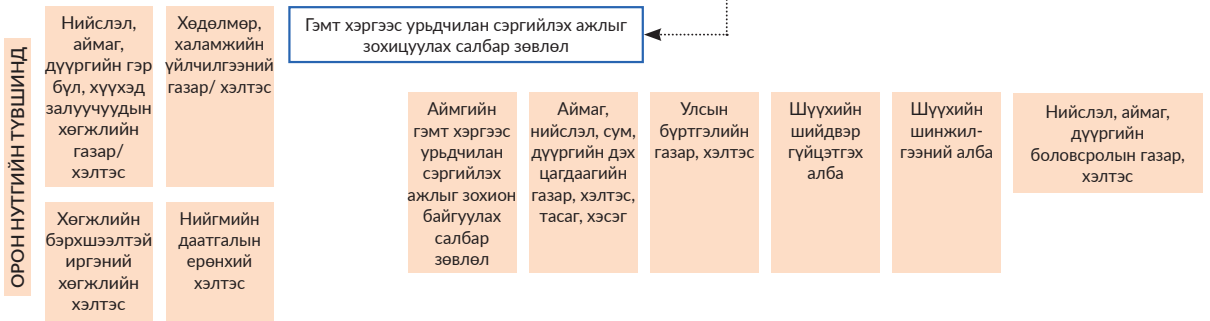
20	Монгол Улсын Засгийн газар, СОС Киндердорф Интернациональ олон улсын байгууллагын хооронд “СОС хүүхдийн хотхон” байгуулахтай холбогдсон төслүүд хэрэгжүүлэх талаар хамтран ажиллах тухай	2001.01.25
21	Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай Конвенцын (1979) нэмэлт протокол	2000.12.14
22	Ромын дүрэм батлах тухай	2002.04.15
23	Хүүхдийг худалдах, хүүхдийн биеийг үнэлэх, хүүхдийг садар самуунд сурталчлахын эсрэг Хүүхдийн эрхийн тухай Конвенцод оруулах Нэмэлт Протокол (2000)	2002.01.18
24	Хүүхдийг зэвсэгт мөргөлдөөнд оролцуулахын эсрэг Хүүхдийн эрхийн тухай Конвенцод оруулах Нэмэлт Протокол (2000)	2002.02.12
25	Хөдөлмөрийн насны доод хязгаарын тухай (ОУХБ-ын 138)	2002.10.31
26	Албадан хөдөлмөрийн тухай (ОУХБ-ын 29)	2005.02.24
27	Албадан хөдөлмөрийг устгах тухай (ОУХБ-ын 105)	2005.02.24
28	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай Конвенц (2006)	2008.12.19
29	Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай Гэмт хэргийн эсрэг конвенц, түүний нэмэлт болох хүн, ялангуяа эмэгтэйчүүд, хүүхэд худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, шийтгэх тухай протокол	2008.05.26
30	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай Конвенц нэмэлт протокол	2008.12.19
31	Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын цаазаар авах ялыг халахад чиглэсэн 2-р нэмэлт протокол (1966)	2012.01.05
32	Эрүүдэн шүүх болон бусад бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг Конвенцын (1984) 1987 нэмэлт протокол	2014.12.11
33	ХЭК-ийн Мэдээлэл хүргүүлэх журмын тухай гуравдугаар нэмэлт протокол	2015.04.16
34	Олон улсын гэрээнд цахим харилцааг ашиглах тухай НҮБ-ын конвенц	2020.05.15

Хавсралт 02

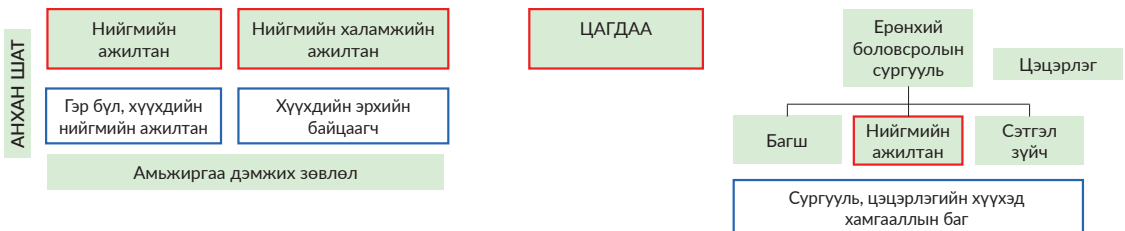
ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ТОГТОЛЦОО

НИЙСЛЭЛ, АЙМГИЙН НУТГИЙН ЗАХИРГААНЫ БАЙГУУЛЛАГА

СУМЫН ЗАСАГ ДАРГЫН ТАМГЫН ГАЗАР, БАГ, ХОРОО

- Хүүхдийн төлөө үндэсний зөвлөлийн гишүүд
- Хамтрсан багийн гишүүд
- Шинээр бий болох үүрэг хүлээгчид

**ХҮНИЙ ЭРХИЙН
ҮНДЭСНИЙ КОМИСС**

**ЗАСГИЙН ГАЗРЫН
ХЭРЭГ ЭРХЛЭХ ГАЗАР**

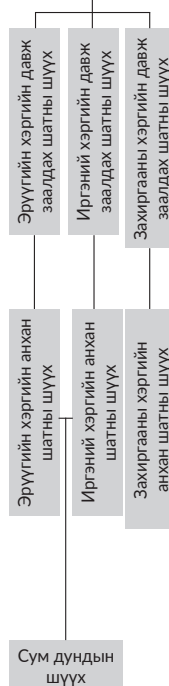

- Бусад яамд**
- Байгаль орчин аялал жуулчлалын яам
  - Эрчим хүчний яам
  - Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам
  - Батлан хамгаалах яам
  - Зам, тээвэр хөгжлийн яам
  - Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам
  - Барилга, хот байгуулалтын яам
  - Сангийн яам
  - Соёлын яам

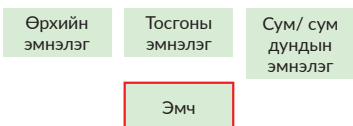
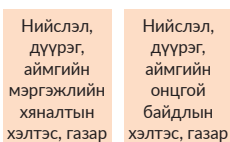
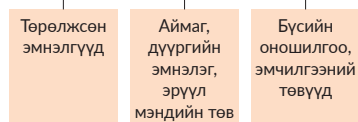
ШАДАР САЙД

- Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газар
- Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар
- Стандарт, хэмжилзүйн газар
- Онцгой байдлын ерөнхий газар

УЛСЫН ДЭЭД ШҮҮХ

Нийслэл, дүүрэг, аймгийн эрүүл мэндийн газар

ОЛОН УЛСЫН БАЙГУУЛЛАГА, ДОНОР БАЙГУУЛЛАГА
ТӨРИЙН БУС БАЙГУУЛЛАГА

Хавсралт 03

Эрүүгийн хариуцлага хүлээх насны хязгаар гэмт хэргийн төрөл, ангилал, ялын хэмжээ, хохирол шаардсан байдлын харьцуулалт

№	Насны хязгаар	Гэмт хэргийн төрөл	Хохирол шаардсан эсэх	Ялын төрөл, хэмжээ	Гэмт хэргийн ангилал
1	14-өөс 16 нас	10.1- Хүнийг алах	Тийм	8-15 жил хүртэл хорих ял	Хүнд
				12-2 жил хүртэл хорих ял	Хүнд
2		11.1-Хүний эрүүл мэндэд хүнд хохирол санаатай учруулах	Тийм	10.000-40.000 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл 2-8 жил хүртэл хорих	Хүнд
				5-12 жил хүртэл хорих ял	Хүнд
3		12.1- Хүчиндэх	Тийм	1-5 жил хүртэл хорих ял	Хөнгөн
				5-12 жил хүртэл хорих ял	Хүнд
				8-15 жил хүртэл хорих ял	
				12-20 жил хүртэл хорих ял	
4		17.1- Хулгайлах	Тийм	240-720 цаг хүртэл нийтэд тустай ажил хийлгэх,	Хөнгөн
				6 сараас 5 жил хүртэл зорчих эрхийг хязгаарлах	
				6 сараас 5 жил хүртэл хорих ял	
				2-8 жил хүртэл хорих ял	
				5-12 жил хүртэл хорих ял	Хүнд

№	Насны хязгаар	Гэмт хэргийн төрөл	Хохирол шаардсан эсэх	Ялын төрөл, хэмжээ	Гэмт хэргийн ангилал
5		17.2- Дээрэмдэх	Тийм	6 сараас 5 жил хүртэл зорчих эрхийг хязгаарлах	Хөнгөн
				6 сараас 5 жил хүртэл хорих ял	
			Үгүй	2-8 жил хүртэл хорих ял	Хүнд
6		17.8-Эд хөрөнгө устгах, гэмтээх	Тийм /бага хэмжээ/	450-5.400 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох	Хөнгөн
				240-720 цаг хүртэл нийтэд тустай ажил хийлгэх,	
				1 сараас 1 жил хүртэл зорчих эрхийг хязгаарлах,	
			Тийм	1350-10.000 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох	Хөнгөн
				6 сараас 2 жил хүртэл зорчих эрхийг хязгаарлах,	
				6 сараас 2 жил хүртэл хорих ял	
Тийм/Үгүй	10.000-40.000 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох,	Хүнд			
	2-8 жил хүртэл хорих ял				
7	14-16 нас	20.7- Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашиглах	Үгүй	1-5 жил хүртэл зорчих эрхийг хязгаарлах	Хөнгөн
				1-5 жил хүртэл хорих ял	
			Үгүй	2-8 жил хүртэл хорих ял	Хүнд
			Үгүй	5-12 жил хүртэл хорих ял	
Үгүй	12-20 жил хүртэл хорих ял				

№	Насны хязгаар	Гэмт хэргийн төрөл	Хохирол шаардсан эсэх	Ялын төрөл, хэмжээ	Гэмт хэргийн ангилал
8		20.16-Олон нийтийн амгалан тайван байдал алдагдуулах	Тийм	1-5 жил хүртэл зорчих эрхийг хязгаарлах 1-5 жил хүртэл хорих ял	Хөнгөн
			Тийм	2-8 жил хүртэл хорих ял	Хүнд
9		26.1-Цахим мэдээлэлд хууль бусаар халдах	Үгүй	2.700-10.000 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, 6 сараас-2 жил хүртэл зорчих эрхийг хязгаарлах	Хөнгөн
				6 сараас 2 жил хүртэл хорих ял	
			Тийм	5.400-27.000 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, 1-5 жил хүртэл зорчих эрхийг хязгаарлах, 1-5 жил хүртэл хорих ял	Хөнгөн
				Үгүй	
Үгүй	5-12 жил хүртэл хорих ял				
10		26.2-Цахим мэдээллийн сүлжээнд хууль бусаар халдах программ,техник хэрэгсэл бэлтгэх, борлуулах	Үгүй	5.400-27.000 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, 1-5 жил хүртэл зорчих эрхийг хязгаарлах 1-5 жил хүртэл хорих ял	Хөнгөн
11		26.3-Хор хөнөөлт программ хангамж бүтээх, ашиглах, тараах	Үгүй	5.400-27.000 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, 1-5 жил хүртэл зорчих эрхийг хязгаарлах 1-5 жил хүртэл хорих ял	Хөнгөн
12		29.8-Террор үйлдэх	Тийм	12-20 жил хүртэл хорих ял	Хүнд